Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفه په ساده ژبه

په بلجیم کی د قضايي فلسفې حقوقي څانګه (Y-ease)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب نوم ---------------- فلسفه په ساده ژبه

ليکوالان:------------ -------جيني ټيچمن او کيټرين ايوينز

ژباړه:----------------------- امين رنځور احمدزی

کمپوز او ډيزاين: ----------- جمال ناصر خټک

د چاپ شمېر:-------------- دوه زره ټوکه

خپرندوی: ----------------- په بلجيم کی د قضايي فلسفی حقوقي څانگه

دترلاسه کولو پتې:

کابل: د پامير سينما شاته دوهم پوړ کتاب‌ښار ته مخامخ د هله مجلی دفتر

جلال اباد: اسحق زی مارکيټ ځمکتلی يار کتاب پلورنځی

لوگر:۱- پل‌علم زينت راډيو ۲- ښاروال مارکيټ حکيمي کتابپلورنځی

پکتيا: گرديزښار غزني لين علمي کتابپلورنځی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

- سریزه ۴
- فلسفه څه شی ده ؟ ۵
  - مابعدالطبیعه ....
  - اخلاقي فلسفه ....
  - سیاسي فلسفه ....
  - د علم فلسفه ....
  - منطق ....
  - د فلسفې نورې څانګې ....
- ګټه او اخلاقي اصول ....
- مارکس او مارکسیزم ....
- اقتدار او بې دولتي ....
- ژوند او مرګ ....
- د شر وجود ....
- د خدای(ج) وجود ....
  - دلیل د الهام په بنیاد ....
  - دلیل د معجزاتو په بنیاد ....
  - دلیل د علت اولی ....
  - دلیل د وجود په بنیاد ....
  - دلیل د اتقان صنع ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

- برابري ....
  - د فرصت برابري ....
  - قانون او ارزښتونه ....
  - حداقل دولت ....
- آزادي ....
  - سیاسي آزادي ....
  - استقلال ....
  - د مشروطه حکومت په چوکاټ کی سیاسي ازادي ....
  - د ټولنو د آزادئ تضمین ....
  - فردي آزادي او طبیعي حقوق ....
- په ژوند د فلسفې تاثیر ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

دا کتاب هم د عادي لوستونکیو لپاره لیکل شوی او هم د پوهنتونونو تحصیلاتي مؤسسو او مسلکي محصلینو لپاره لیکل شوی دی، دا کتاب د کېمبریج د پوهنتون فارغ کیټرین ایوینز لیکلی دی هغه اړتیا احساس کړه چې لوستونکي د فلسفې له لا زیاتو موضوعاتو سره آشنا شي، موږ وغوښتل چې دلته هغه پیچلي اصطلاحات په اسانه او ساده ژبه بیان او وړاندې کړو کوم چې عام فهمه نه دي او د فلسفې په نورو کتابونو کې په نسبتاً تخصصي ژبه وړاندې شوي دي. په نورو پخوانیو آثارو کې به ډېر کم داسې وي چې دی اصل ته دې پام پکې شوی وي. موږ دلته د فلسفې له براخ علم نه په اختصاري ډول یو څو متنونه راخیستې دي چې په فلسفي علم، سیاسي نظریاتو، فیمنیزم، منطق او د ژوند په مانا مشتمله ده. د موضوعاتو د ځینې برخو په لیکلو کې د کیمبریج پوهنتون له درسي جزواتو استفاده شوې ده لیکن دا موارد په یو داسې شکل استفاده شوي دي چې هغه کسانو ته اخذ تر ډېر اسانه دی کوم چې له فلسفې سره تر دا دمه هیڅ اشنا نه دي. د فلسفې تاریخ مو دلته تر بحث لاندې نه دی نیولی لیکن ځای په مستقیم او غیرمستقیم ډول فلسفي مسايي او پیشنهادي حل لارې وړاندې شوي دي. په دوهم چاپ کې ځینې متنونه تصحیح شوي دي یو له دغه فصلونو څخه (ژوند او مرگ) دی چې د سیاسي اخلاقو په جمله کې راځي او دوهم فصل د (مارکس او مارکسیزم) په نامه د مارکس د سیاسي نظریې تشریحي بڼه ده.

دا کتاب د علمي پراختیا او د فلسفي معلوماتو د زیاتوالي په موخه نه صرف د فلسفې د زده کوونکو لپاره بلکې د سیاست، ټولنیزې نظریې او د الاهیاتو د علم د علاقه مندو افرادو لپاره هم ډېر گټور دی.

جیني تیچمن او کیټرین ایوینز

PHILISOPHY: A Beginners Guide

د کتاب اصل نوم فلسفه د تازه زده کوونکو لپاره دی چې په فلسفه په ساده ژبه اړول شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې اړتیا ده چې فلسفه ووایو ؟

که څه هم دا زموږ په ټولنه پورې نه محدودیږي او عامه مسئله ده. د مطالعې یو له غټو او اړینو مسایلو څخه داده چې فلسفه موږ د سات تیرئ لپاره لولو، نن ورځ زموږ د ځوانانو تر منځ د فلسفی مطالعه ډېره شوی ده مګر په ډیر کم شمېر ځوانان به وي چې فلسفه د مناسب هدف او انګیزی په خاطر ګوري، دلته غواړم د فلسفی د مطالعی دوه ډوله انګیزې نقد کړم. اول: ځینی افراد چې شاید ډیری برخه به یی ځوانان وي د نورو ورځنیو مشغولتیاوو او سات تیریو تر څنګ یو ډول کلتوري تفریح هم وکړي چې یوه برخه یی مطالعه تشکیلوي چې له دی نه د خوند لپاره استفاده کوي خو فلسفه څکه دوئ د خپلی مطالعی لپاره زیاته کاروي چې له کلتوري او روښنفکرانه پرستیژ نه برخمنه ده.

دوهم: یوه بله انګیزه چې د فلسفی په متونو پوری تړلی ده داده چې افراد غواړي خپله د پوهی او سواد سطحه پورته یوسي. له دی نه ددوئ هدف دا وي چې له فلسفي بحثونو سره لا ډیر اشنا شي او په هر څه وپوهیږي. دلته د لوستونکي هدف له مطالعی نه خوند اخیستل او یا سات تیرول نه وي بلکې د ورکړل شوو معلوماتو ذخیره کول دي چې په دغه مطلوب کتاب کی ځای په ځای شوي وي.

د خوند لپاره د فلسفې مطالعه ددی سبب کیږي چې سړی د فلسفې د عمیقې مطالعی په ځای یو څو کتابه ووایي ځینی جملی او اصطلاحات یاد کړي او ستړی او بیا د یوی بلی موضوع په لټون او تعقیب پسی لاړ شي. دلته له ټولو مهمه موضوع چې د سړي ذهن کنجکاو کوي د یوی موضوع په اړه د شخص کم معلومات او لندفهمي ده، بلخوا د کیسی په شکل د فلسفی د تاریخ لوستل بغیر له دی چې فلسفه د سړي په ذهن کی د یو داستان په شکل پاتی کړي بله نتیجه نه لري خو له هغه کسانو پرته چې هغوئ فلسفه د یو دلچسپ مضمون په توګه وایي او تعقیبوي یې. ددی لوی مثال د پوهنتونونو دی چې هلته فلسفه د ځمکپېژندنی او جغرافیا غوندی د یو اضافي مضمون په توګه تدریسیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفه په ساده ژبه

اساساً فلسفه د انسان تر گردو زیاته او مهمه روحي اړتیا ده، ځکه چې انسان ژور پوهیدلو ته اړتیا لري او دغه راز پوهیدنه د انسان لپاره یوه همیشنۍ اړتیا ده. لکه چې موږ گورو ماشومان تل په دې هڅه کې دي چې وپوهیږي دا کار څنگه، له کومه او چا وکړ. په همدې دلیل ارسطو وایي: فلسفه په طبیعي توگه نړۍ رانغاړي بناً هر انسان په یو نه یو توگه فیلسوف او یا د فلسفې تر تاثیر لاندې دی، ځکه چې په ناغوښتلې توگه ددوئ ژوند په هغو مسایلو پورې تړلی دی چې فلسفه بحث ترې کوي او فیلسوفان دغه مسایل چې د انساني ژوند بنیاد یې بللی شو په ژوره توگه څیړي او تر بحث لاندې یې نیسي او د حل لارې ورته لټوي.

له بل پلوه موږ انسانان په ژوند کې د عملي کردار لپاره مجبور یو چې همیشه تصمیم ونیسو او په بنیادي توگه له یو انتخابه پرته ژوند کول ناممکن دي، نو په همدې اساس موږ اړ یو چې پوه شو کوم تصمیم چې موږ نیسو ولې او څنگه یې باید ونیسو او د فلسفې وظیفه همدغه ده چې موږ ته ددغه انتخاب نوعیت نتیجه او حل لارې راپه گوته کړي. نو په دې اساس فلسفه د هر انسان لارښود دی، او د لا ښو لارو چارو او کاملو لارو چارو او نویو لارو چارو د ټاکلو لپاره یو منظم چوکاټ او سیستم ته مو ورپام کوي او په انسان کې د ژوند او نړئ د حقیقي مانا او جوهر د پیدا کولو لپاره یوه قوي قوه او هوډ پیدا کوي د همدې لپاره موږ فیلسوف هغه څوک بللی شو چې ددغو اړتیاوو څیړونکی وي او دغه چوکاټ چې د ژوند د اصولو لپاره د فلسفې علم ټاکلی دی شنلي او څېړلی شي.

بله ضروري نکته چې د فلسفې اهمیت مخکې له مخکې راته روښانولی شي هغه داده چې ټول علوم فلسفې ته اړ دي، تر ډیره پورې دعلماوو تر منځ نظر دا موجود دی چې فلسفه د علومو په اساس ټاکلو کې مخکښ رول لري، که هغه علوم طبیعي او ریاضي علوم وي چې په تجربوي اسلوب مخکې ځي یا په برهان او قیاس، بلکې ټول هغه څه چې موږ یې د علم په نوم یادولی شو فلسفه یې نقشه ورجوړوي.

تر کومه حده چې ددې کتاب د ژباړلو اړتیا ده باید ووایم چې لکه څرنگه چې ښاغلي تېچمن په خپله د پیل په خبرو کې ویيلي دي دا کتاب د فلسفې له مسلکي اشخاصو پرته د هغو لپاره هم مهم دی چې غواړي د فلسفې په اړه په څه وپوهیږي دلته کوشش شوی دی چې د فلسفې د مطالعې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیچلي موضوعات او نسبتاً سخت اصطلاحات په ارامه او روانه ژبه وړاندی شي چی هر څوک وکولی شي استفاده تری وکړي او په موضوع وپوهیږي.

که څه هم ژباړه یو ډیر درونده مسؤلیت دی او دا چی زه به د ژباړی په جریان کی تر کومه حده توانیدلی یم چی د مسایلو اصلي پانګه تاسو ته وړاندی کړم خو ډاډه یم چی په پښتو ژبه د فلسفي اړوند لیکنو د نه شتون په وجه دا او دی ته ورته نوری ژباړی نه یوازی چی دوخت ضرورت دی بلکی د راتلونکو نسلونو یو قرض دی چی په خفګان سره باید ووایو چی اوسنیو لیکوالانو او ژباړونکو په مناسبه توګه دغه قرض نه دی ادا کړی او یا تر اوسه پوری دی ته متوجی شوي نه دي.

زه یو ځل بیا وایم چی ژباړه یو درونده مسؤلیت دی چی هم د لیکوال او هم د هغو کسانو پور راپه غاړه کوي کوم چی ته غواړی د لیکوال خبری په عینی شکل وروسوی زه یې مخکی له مخکی د نیمګړتیا او کمزوری بخشش غواړم.

د یو آباد او علمي افغانستان په هیله

محمدامین رنځور

جلال آباد ۱۳۸۸هـ ل د حمل د میاشتي پینځلسمه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفه څه شی ده؟

فلسفه د هغه مسایلو مطالعه ده چې ډېر پراخ او جنجالي وي دا مسایل په ماهیت، وجود، معرفت، اخلاق، دلیل او د انسان په هدف پوری تړلي دي. په فلسفي پوهنتون کی دا موضوع په مختلفو ښاخونو تقسیمیږي چی اصلي څانګې یی عبارت دي له مابعدالطبیعه، اخلاقي فلسفه، سیاسي فلسفه، علمي فلسفه او منطق.

مابعدالطبیعه: د وجود او پیژندګلوی مطالعه

د ارسطو د آثارو یو راټولوونکي اندرونیکوس دغه نوم د ارسطو د فلسفی په یوی برخې کیښود، خپله ارسطو دغه برخی ته فلسفه اولی نوم ورکړی وو له فلسفه اولی نه د هغه مقصد بنیادي یا مهمه فلسفه وه، فلسفه اولی یا بنیادي فلسفه له ذات وجود، ذات علیت، او ماهیت شناخت څخه عبارت ده. اندرونیکوس د ارسطو د آثارو د راټولولو په وخت د فلسفه اولی له مربوطه رسالی طبیعات څخه د مابعدالطبیعه فلسفی نوم راخیستی ده هغه طبیعیات د یو کتاب په بڼه راټول کړل او مابعدالطبیعه یی ونوموله یعنی هغه برخه چی طبیعیات وروسته ده.

ما بعدالطبیعه له هستئ پیژندنی څخه تشکیل شوی ده هستي پیژندنه د ذات وجود، ذات تکوین یا پیدایښت، معرفت پیژندنی یا د همغه شناخت نظریې مطالعی ته وایي. لیکن د ذهن، روح، خدای، زمان، مکان او اختیار مسایل هم تر بحث لاندی نیسي. دا په دی دلیل چی د معرفت او وجود پوره تحقیق ځینی نور مسایل هم په بر کی نیسي کوم چی په همدی مطالعی پوری اړوند دي.

اخلاقي فلسفه: د ارزښتونو مطالعه

د Ethecs اصل منشأ یوناني کلمه ده چی د منش او رفتار مانا ورکوي لیکن له اولسمی پیړی راپدیخوا په انګلیسي کی د اخلاقیاتو د علم د مطالعی په مانا استعمالیږي. نن ورځ اخلاق دوه متفاوتي ماناوې لري اول کولی شو اخلاق هغه نظریه وبولو چی د عقلاني سرچینو د نظریې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطالعه او بررسي کوي او اخلاقي اصول توجيه کوي دوهم دا چې اخلاق د خاصو اصولو هغه رفتار ته ویل کیږي چې د متخصصو او عادي افرادو د قبول وړ وي. د اخلاقو له ګڼو څانګو څخه طبي اخلاق، تجارتي اخلاق او کاري اخلاق بالخصوص د يادولو وړ دي. د اخلاقیاتو علم اخلاقي اصول، نیکبختي، عدالت، شجاعت او په ټولیزه توګه د ارزښتمندو او بی ارزښته خصلتونو څیړلو ته ویل کیږي.

سیاسي فلسفه: د دولت او رعیت مطالعه

سیاسي فلسفه د دولت او رعیت تر منځ مسایل شاربي، لیکن په جزیاتو او د حکومتي لوړو ژورو او د مشرتابه په طریقو ډېر نه غږیږي بلکی کوشش کوي چې دا سوالونه وڅیړي:

- ✓ ولی انسان باید د حکومت تابع وي آیا له ډار او ترس پرته بل کوم دلیل د اطاعت د منلو لپاره شته؟
- ✓ آیا موږ دولتونو لرلو ته اړتیا لرو یا د دولتونو له شتون پرته به لا د بهتر وضعیت لرونکي یو؟
- ✓ آزادي څه شی ده او رعیت تر کومه حده آزادي لرلی شي او تر کمه حده باید له آزادۍ برخمن وي؟
- ✓ برابري څه شی ده او آیا خوښوونکی ده؟

د اوسنۍ پیړۍ په لومړنۍ نیمايي کی فیلسوفانو د دولت او رعیت له مسایلو سره ډیره کمه علاقه درلودلی ده، تر دغه وخته دا موضوع مکرراً د فلسفی د یوی مهمی برخی په توګه لیدل کیده. د افلاطون له وخته ټولو هغه کسانو چې فلسفي مخکښ متفکرین وو سیاسي فلسفه د خپلو لیکنو په سر کی راوستی ده، په خپله افلاطون هم په دی باب دوه غټ آثار چې جمهوري او قوانین نومیږي لیکلي دي.

ارسطو هم د سیاست په نامه قوي کتاب لیکلی دی آګستاین د خدای ښار په نامه کتاب لیکلی. توماس آکویناس د دولت او رعیت حقوق او وظایف کتاب ولیکه. توماس هابز هم د لیویاتان په نامه لیکنه کړی ده. جان لاک د مدني حکومت په نامه لیکل کړي دي چې د پام وړ کتاب دی. ډیویډ هیوم د تاریخ او سیاست په نامه مطلب ولیکه. او همدا راز د معاصرو فیلسوفانو له ډلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا برخه يې له پامه نه ده غورځولې هيګل، بينتهم، جان ستوراټ ميل او په ځانګړي ډول کارل مارکس يادولی شو.

دعلم فلسفه

د فلسفی مسايلو د وجود تصور چې په نظام منديځ علومو پورې منحصر دي نسبتاً نوی تصور دی، دا چې اوسمهال د علم د فلسفی په نامه ياديږي تر نولسمی پيړۍ پورې يې د معرفت د نظريې يوه برخه تشکيلوله. د نولسمی پيړۍ ځينی فيلسوفان لکه جان ستوراټ ميل دا د منطق د يوی څانګی يعنی استقرايي منطق په توګه تر بحث لاندی نيولی ده.

اوسمهال د علم فلسفه د فلسفی د يو ځانګړي شاخ په توګه شمېرل کيږي او په همدی عنوان په اکثره پوهنتونونو کی ځينی وخت د علم محصلينو او ځينی وخت د فلسفی محصلينو او ځينی وخت هم دواړو ډلو ته تدريسيږي. دعلم فلسفه غالباً د علم د تاريخ تر څنګ شمېرلی شي. د فلسفی د علم اکثره لاروي چې کله شروع کوي لومړی يې د خپل تحصيل ژوند له علمي فلسفی شروع کړی او وروسته يې فلسفی ته مخه کړی ده. د فلسفی مسايل چې د علم مربوط دي د هستۍ پيژندنی په مسايلو ورګډيږي يعنی د واقعيت په باره کی مسايل لکه د جاذبې قوه، مقناطيسي قوه او اليکټرونونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منطق: د استنتاج او دلیل فلسفه

د منطق د کلمې ریښه له یوناني کلمې لوگوس څخه اخیستل شوی ده چې د فکر یا دلیل په مانا ده او احتمالاً داسی ده چې ځینی وخت منطق د فکر د قوانینو د مطالعی په توگه تعریفیږي لیکن ارسطو چې ددغې موضوع بنیادگزار دی منطق یې د دلایلو د مطالعی په نامه توصیف کړی دی.

له دی ټولو سره داسی هم نه ده چې د هر استدلال هدف دقیقاً د یو شي ثابتول دي بلکی د ډیری استدلالونو هدف دادی چې یو شی احتمال لري. د منطق بهترین تعریف عبارت دی له (منطق د کامل استدلال هغه مطالعی ته وایي چې په صحت او عدم صحت پوری رابطه لري)

ځینی فیلسوفان وایي چې منطق باید حقیقت هم د صحت غوندی تر مطالعی لاندی ونیسي لیکن حقیقت له صحت نه ډیره پراخه موضوع ده.

د فلسفې نوری څانگې

که څه هم په دی کتاب کی زموږ هدف دا وو چې تر ممکن حده دغه لیکنه د فلسفی په باب جامع واوسي لیکن بیا هم موږ به اختصار بسنه وکړه او د فلسفی ډیری څنگې مو ناویېلی پریښودی. په دی وجه موږ د ریاضیاتو فلسفه، د ژبی فلسفه، د حقوقو فلسفه او د هنر یا ښکلاپېژندنی په فلسفه خبری ونکړی. دلیل یی هم دادی چې دغومره اوږد بحث په دومره کوچنۍ لیکنه کی نه ځاییږي او د یو جامع بحث لپاره قوي اثر لیکلو ته اړتیا ده چې لوستونکي له پورته یادو او ورته نورو برخو سره له مخکی بلدتیا ولري.

په ټولییزه توگه د فلسفی مطالعی ته له دوه لارو دوام ورکولی شو: یا خو فیلسوف غواړي چې جنجالي مفاهیم تعریف او تحلیل کړي او د ثبوت لپاره یې اعتمادي سرچینی استعمال کړي تر څو انتزاعي او جنجالي تصوراتو ته چې د فلسفی اصلي مسایل دي او د فلسفی د توجه وړ دي تشریح او توضیح پیدا کړل شي. د فلسفی دغه دوه انواع عبارت دي له تحلیلي او (Continental)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکن باید ووایو چې دغه دوه عنوانونه چندان دقیق نه دي. اوس وخت کې تحلیلي فلسفه د شلمې پیړۍ د انګلیسي فیلسوفانو ګیلبرټ رایل، جي ایل آونسټېن او جي آنسکام او امریکایي فیلسوفانو لکه ډونالډ ډیویډمین، هیلري پانټام او سایول کریپکي په نومونو پورې تړل شوی ده. خو بلخوا کانټینینټل فلسفه د جنوبي امریکې او اروپا په ځینې برخو کې تر سترګو کیږي. دا فلسفه د فلسفي نظامونو د بنسټګرانو لکه هیګل، شوپنهاور، مارکس او په دې وروستیو کې د ځینې افرادو لکه سارتر، هابرماس او ډریډا په نومونو پورې تړل شوی ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ژوند د فلسفې تاثیر

فلسفه په انساني ژوند کی هم د اصولو او قواعدو له مخی او هم د ژوند پرمختګ او باریکیو د لا ښه پېژندلو لپاره یو بنیادي اصل ده. فلسفه چې د نړۍ د مشهورو مفکرینو په نظریاتو او لرلید ولاړه ده معمولاً هغه مسایل شاربي چې ډېر جنجالي او پیچلي وي که څه هم فیلسوفان د فلسفې د مختلفو قواعدو په اړه موافقتونه او مخالفتونه دواړه لري خو بیا هم فلسفه د انساني ژوند د پرمختګ بهترینه لار وه. مختلف ممالک د مختلفو نظریو پلوي کوي او لا تر اوسه یې بریالۍ تطبیقوي چې د مثال په ډول اوسنی قوي او پرمختللی انګلستان هم د یو مشهور مفکر د نظریاتو پایله بللی شو.

د فلسفې په اړه پراخ او تنګ نظرونه

د تاریخ په مختلفو دورو کی فیلسوفانو د دوئ د څېړنی لاندی موضوعاتو ته کله په ډېره ژوره توګه کتلي دي او کله کله یی هم ډېر تنګ نظر ښودلی دی. بلخصوص د شلمې پیړۍ په لومړۍ نیمایي کی فلاسفه وو د بحث موضوعاتو ته په نسبتاً تنګ نظر کتلي دي، لکه د آکسفورډ فلسفه چې د وین د حلقی پوزیتویزم او د ژبو د تحلیل ترکیب چې د موضوعاتو په اړه محدودیت توصیه کوي. او شاید چې همدغه امر په شلمه پیړۍ کی د علم د پرمختګ د مخنیوي باعث شوی وي.

په ۱۹۵۹ میلادي کال ارنست ګیلنر په خپل کتاب (کلمات او اشیاء) کی ډېر کلک انتقادونه وکړل. ګیلنر ادعا وکړه چې حتی مسلکي فیلسوفانو په اکسفورډ کی په خپلو څېړنو کافي وخت نه دی لګولی. او هغه څېړنی چې دوئ کړي دي د مابعدالطبیعي فلسفې له سیاست، اخلاقیاتو او د ژوند له واقعیت سره هیڅ اړخ نه لګوي. هغه وخت د ګیلنر انتقاد د چا غوږ ته کوز نشو مګر وروسته فیلسوفانو د مابعدالطبیعي فلسفې د سوالونو تحلیل ته مخکه کړه او دا مهال د هغه کسانو شمېر کم نه دی چې د ژوند په واقعیت لیکنی او فکر کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۹۷۰ میلادي کال استرالیایي فیلسوف پیټر سینگر د (حیوان آزاد) په نامه کتاب ولیکه. شاید دا د نړۍ په تاریخ کی لومړنی فلسفي کتاب وي چی د حیواناتو د حلالې د ځایونو (مسلخونو) عکسونه پکی وو. ددی کتاب یو عنوان (دبی غوښې خوړو د پخلي طریقی) باعث شو چی ډیر لوستونکي یې وښو خوړو ته مخکه کړي. همدا راز نورو فیلسوفانو جي آنکام له بارداريځ نه مخنیوی، ستیفن کلارک د حیواناتو حقوق، فیلپافورټ ترحمي قتل، جوډیس ټامسن د سقط جنین او امارتیاسن د اقتصادي علم او فلسفي په اړه کتابونه ولیکل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه او اخلاقي اصول

اخلاقي پایله هغه نظریه ده چې وایي کړنی باید د هغی پایلو ته په کتو تر تعقیب لاندی ونیول شي، ددی نظریې مهم قسم Utilitarianism یا فایده‌ګرایي ده او د فایده ګرایۍ مشهور فیلسوفان عبارت دي له James Mill, John Stuart Mill او Jermey Bentham.

د یوټیلیټرنیزم فلسفه هیڅ خاص اخلاقي اصل ته اړتیا نلري ددی په ځای یوټیلیټرنستان دا نظریه اختیاروي چې هر هغه عمل چې د یو انسان د نیکمرغۍ سبب ګرځي د عملي کېدو دی او ټول هغه موارد د ارزښت وړ دي چې د انسان د ګټې سبب ګرځي.

بل پلو کانت د یو ټیلیټرنیزم په ضد تر ټولو مخکښ او مشهور فیلسوف دی، کانت وایي په نیکمرغۍ پسی تر شا زغلېدل بی فایدی دي ځکه کیدای شي موږ په دی کی له ناکامۍ سره هم مخ شو، او که نېکمرغي ذاتاً د ارزښت وړ وي نو کله چې مضر اشخاص په نړۍ کی پرمختګ کوي نېکمرغه اشخاص به د ناراحتۍ احساس وکړي. همدا راز کانت په دی نظر دی چې په نړۍ کی یوازینی ارزښتمند شی د نیکۍ اراده ده او نېکه اراده عبارت ده له (د هر هغه کار د ترسره کولو لپاره تمایل او عزم چې نېک وي) د کانت په نظر دا یو معقول اصل دی او هر عاقل موجود کولی شي پیروي تری وکړي ځکه انسان ته په کار دي چې تل روغ او ریښتینی اوسي حتې که په دروغو تاسو ته یوه ستره ګټه هم لاسته درځي نو باید پرهېز تری وشي.

که د کانت نظریات وپلټل شي نو تر ټولو ډیره توصیه پکې ددی لیدلی شۍ چې ریښتیني اوسۍ، روغ کارونه کوۍ، د دروغو وعدی مه ورکوۍ، سخاوت کوۍ د نیکۍ غوښتونکي اوسۍ خپل استعدادونه عبث مه ضایع کوۍ په حیواناتو مهربان اوسۍ، هیڅکله ځانوژنه مه کوۍ.

اوس راځو په مقایسوي ډول دواړه نظریات سره پرتله کوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی نمونه: فرض کړئ یوه مېرمن په یوه جزیره کی د مرگ په حال کی ده او په دی جزیره کی د هغی یوه وریره ده چی فرشته نومیږي هغه خپلې وریری یعنی فرشتی ته وصیت کوي چی ټول مال یې په یوه نیکه لاره کی ولگوي فرشته وعده ورسره کوي چی د هغې ټول مال به د یو لوبغالي په جوړېدو کی لگوي کله چی دغه مېرمن مړه کیږي او فرشته له جزیری نه ابادئ ته راځي او هغه گوري چی د خپلی ترور پیسې په همدغه لوبغالي مصرف کړي خو یو وخت پوهیږي چی د ماشومانو یو هسپتال د پیسو د نشتوالي له امله خراب پروت دی اوس فرشته خپل نیت بدلوي او د لوبغالي لپاره ځانگړی شوی پیسی د کوچنیانو په روغتون لگوي. اوس آیا فرشته په خپل قول وفاداره پاتې شي ؟

دلته د کانت د نظريې پیروان وايي چی بلی فرشته باید په خپل قول ثابته پاتې شي ځکه چی وعده ماتول سم کار نه دی فرشته باید په خپل اصل وعده کلکه پاتی شي ځکه که هغی نه غوښتل له اوله به يی وعده نه کوله. له بل پلوه یوټیلیټرنستان وايي چی هر څه په دی پوری تړلي دي چی وپوښتل شي چی آیا د لوبغلي په جوړېدو انسان ته زیاته فایده رسیږي او که د هسپتال، که لوبغالی مهم وو نو په خپل قول دی ودریږي خو که روغتون انسان ته له هغې زیاته گټه درلوده نو باید خپله وعده ماته کړي؟

دوهمه نمونه: د هند په کلکته ښار کی د تیریسیا مور خپل ټول عمر د مرگ په وخت کی د بی وسه او بی کسه خلکو په خدمت تېر کړ، د فایده باورانو په باور ددی کار فایده ډیره کمه ده د یو فایده باور د محاسبې له مخی د تیریسیا مور ته په کار دي چی خپل عمر د ژوندیو خلکو د خدمت لپاره وقف کړي ځکه د مړه کیدونکو کسانو په نسبت د ژوندیو مرسته کول مهم دي.

دریمه نمونه: داسی وگڼئ چی د بولیسو اداره له ډیره وخته د قاچاقچیانو د یو گروپ په لټه کی ده خو نده توانېدلی چی کومه نښانه او سند یی په اړه بیامومي، یوه ورځ د قاچاقچیانو یو ملگری د پولیسو اداری ته ورځي او د باند د غړو د نیولو لپاره ټول مهم اطلاعات ورکوي ددی کار انگیزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پخوانيو کړنو د هغه د پښېمانۍ احساس نه دی بلکې د هغه او د ملګرو تر منځ داخلي اختلافات دي نو پوليس بايد څه وکړي؟

د يوټيليټرنسټ په نظر بايد هغه ته مصؤنيت ورکړل شي ځکه د ټولنې د اکثريت منافع په بله هره ملاحظه بهتري لري، خو کانت به د مخبر د پخوانيو جناياتو په وجه د هغه په مجازات ټينګار وکړي. اصلاً د کانت نظريه په دی ولاړه ده چې که اسمان راپريوځي هم د حقايقو په تعميل کی بايد سستي ونشي مثلاً په هيڅ وجه بايد دروغ ونه ويل شي که څه هم د هغه دروغو په ويلو تاته ګټه حاصلېږي.

دلته موږ يو ټکي ته په دقت کولو مجبوريږو د مثال په ډول: تاسو د نازيانو له وېرې څو تنه يهودانو ته په خپل کول کی پنا ورکوئ خو شېبه وروسته نازي عسکر د يهودانو د پلټنې په جريان کی ستاسو کور دررسېږي آيا تاسو نازي عسکرو ته وايئ ی څو تنه يهودانو ته مو به خپل کور کی پنا ورکړی څو هغوئ يې د وژلو کندی ته بوځي او که په دروغ ويلو به د څو تنه بېګناه کسانو ژوند ژغورئ؟ - په داسی حال کی چې تاسو مجبور يئ چې د يوی قاعدی په عملي کولو سره هغه بله قاعده نقض کړئ. خو داسی ښکاري چې يوټيليټرنيزم هم ګڼ عيبونه لري، که فرض کړو چې د نېکمرغئ ترلاسه کول د ژوند مهم او حياتي اصل دی او موږ ټول کوشش کوو چې په خپل ژوند کی نېکمرغي ترلاسه کړو خو دا چې نېکمرغي تل له مشروع لارو نه ترلاسه کيږي او کله کله موږ د نېکمرغئ د ترلاسه کولو لپاره د نامشروع لارو کارولو ته اړ کېږو نو آيا دا به مناسبه وي چې د يو مطلق ارزښت لپاره چې ترلاسه کول يی تر بل هر څه اړين دي له نامشروع لاری کار واخلو؟ - يا د خپلی ګټې لپاره ريښتيا پټ کړو او دروغ ووايو؟

د رابرټ نازيک په اند چې د فايده ګرايئ په ضد يو بل نوموتی فيلسوف دی ((فايده باوري موږ ته امر کوي چې ګټو ته په حقايقو ترجيح ورکړو هغه وايي په حقيقت کی انسان ته پکار ده چې تصادفي حقيقت ته په نامشروع خوشالئ بهتري ورکړي او دا د اخلاقو بنيادي اصل دی)). د فايده

(c) ketabton.com: The Digital Library

باورئ یو بل مشکل دادی چی موږ ته امر کوي چی خپل اخلاقي فعالیت یوازی تر هغو کسانو محدود کړو کومو ته چی په اسانۍ لاسرسی لرلی شو او له هر هغه چا څخه صرف نظر شو چی کومک ورسره مشکل دی.

جي مور (G,mor) ددی سوالونو لپاره یو مناسب ځواب وایي هغه څرګندوي ((دبدبختیو مخنیوی له دی ډیر مهم دی چی د خوشبختیو لټون دی وشي او که لږ یې واضحه ووایو ددی نظریاتو تایي یوازی د یو سالم عقل په فیصله سره کیدلی شي)).

بلاخره نه د کانت نظریه او نه هم د ستوراټ میل او د ملګرو نظریه یې د عوامو خلکو د صحت او تایید وړ دي ځکه چی سوال پیدا کوي چی ولی باید یو ساده نظریه لکه چی وایي د نېکمرغئ نظریه د مطلق ارزښت قابل ده د عملي کېدو وړ وي؟ - آیا موږ د جي مور د کتګورئ په شکل یوه بله درمیانه نظریه نشو څېړلی؟ - نو په پایله کی دی نتیجی ته رسېږو چی د نیکۍ لور ته تمایل تر ټولو باوري اصل دی خو تر څنګ یی په یو خاص اصل کلک دربدل هم معقوله خبره نه ده او دا په هغه صورت کی چی په همدغه خاص اصل ټینګار د یو انسان په زیان تماميدی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مارکس او مارکسیزم

د کارل مارکس عقل چې د چک هیګل د مابعدالطبیعي او د ریکاردو له اقتصادي څواکمنو نظریاتو قوت اخلي د نولسمی پیړۍ د صنعتي انګلستان په رامنځته کولو کی ټاکونکی رول درلود.

د شلمې پیړۍ د نړۍ په سیاسي او کلتوري نقشه کی د مارکس د افکارو تاثیر تر بل هر متفکر زیات وو، خو مارکس واقعاً په څه عقیده وو ؟ - مارکسیست فلسفه چې لږترلږه تر همدې وروستیو پوری د نړۍ ډیرو هېوادو پری د وفادارۍ سوګند یاداوو دقیقاً څه شی ده ؟- دی سوالونو ته موثق ځوابونه حتی که موجود هم وي په دی کوچنۍ لیکنه کی یې ځایېدل ناشوني دي، په دی سربېره د لومړني مارکس (چې د الماني ایدیالوژۍ لیکوال وو) او وروستي مارکس (چې د سرمایه دارۍ د بنسټ لیکوال وو) تر منځ د ظاهري ناهمغږۍ تاثیراتو هم دا مسئله له مشکل سره ممخ کړی ده. له بلی خوا هغه کسان چې مارکسستان نه دي خو د نظریاتو پوهېدلو یې علاقه‌مند دي د کتابونو د چاپ په وخت د مارکس د خاصې ژبی د کارونی له امله د مارکس به سیاسي او اقتصادي استدلال نشي پوهېدای او لا یې پېچلي موارد سختوي. دلته موږ غواړو چې د کارل مارکس افکار په یوه داسی طریقه تاسو ته توضیح کړو چې نه خو ډیره ساده او توهین آمیز وي او نه هم ډېر مغلق او پیچلي.

کله چې مارکس د ټولنو په اړه بحث پیلوي هغ معتقد دی چې د یوی ټولنی سیاسي کلتوري او حقوقي وضعیت د هغه ټولنی د اقتصاد په څرنګوالي پوری تړلی دی، لکه چې مخکی مو وویل مارکس د نورو روښانفکرانو غوندی د هیګل له تاریخي او فلسفي دیدګاه نه متأثر وو، له هیګل سره د مارکس دغه علاقه د هغه له کتاب د روح بنسټ پېژندنی پوری تړاو لري، مګر د ۱۸۴۰ م په اوږدو کی هغه په دی باور وو چې د ټولنو تشکیل کوم روحي تړاو نه سره لري. دلته وو چې هغه خپل لومړنی نظر تغیر کړ او د یو بالغ نظر په توګه یی دوهم مسیر تر تعقیب لاندی ونیو او همدا ځای د هیګل او مارکس د نظریاتو د بیلتون پیل وو. مارکس تر دی وروسته یو بل پړاو ته مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړه چې اوسمهال يې خلک ډيالیکټیک ماټرياليزم بولي. د مارکس په اند د يو دولت داخلي جوړښت د همغه دولت د توليدي قوی په رشد او تکامل پوری اړه لري او ددی لپاره چې وپوهېږو يو دولت څنګه اقتصاد لري اړينه ده چې د همغه دولت د داخلي کلتوري او حقوقي موقف په څرنګوالي ځان خبر کړو.

مارکس د پرمختګ مراحل د مالکيت په بېلابېلو انواعو پوری تړلي بولي. د مالکيت له اقسامو د همغه وخت يو مشهور قسم لومړنی اشتراکي مالکيت دی خو وايي اشتراکي مالکيت په هغو ټولنو کی د تطبيق وړ دی چې هلته د توليد پړاو تر اوسه نه دی تکميل شوی او د ټولنی اقتصاد په مالداری او کرنی تکيه وي.

د مارکس په فکر فيوډالېزم ټولنه په طبقاتي ژوند ويشي او تر ټولو او دوه طبقی رامنځته کوي چې يوه يی هم ځمکوال او دوهم يی بی ځمکی طبقه وي او دا حالت ټولنه پانګوالئ ته راکاږي. په پانګوالئ کی هر چيرته چې راکړه ورکړه ډيره وي هلته د پانګوالو او تجارانو ظهور کيږي هغه طبقه چې د ځمکوالو له طبقی سره کاملاً متفاوته ده او دا د مالکيت دريم قسم بلل کيږي.

سرمايه داري يا پانګوالي د يوی بلی طبقی د زيږندی او حتی د کاميابۍ يوه پوړۍ ده چې د کار ابزار په کنترول کی لري لکه کارخانی بانکونه شرکتونه او نور... دا طبقه چې له پانګوالۍ سره اوبدلی طبقه ده بوژوازي بلل کيږي.

د مالکيت پينځمه مرحله سوسياليزم ده مارکس متعقد دی چې په ټولنه کی د کاري ځواک او روښانفکرۍ په زرغونېدو سره د سوسياليزم عملي کېدل ممکن شي. پرولتاريا يعنی ټيټ پوړی صنعتي ځواک د کمې مزدورئ په مقابل کی کار کوي او د دوئ په کم معاش کار کول د هغوئ د اربابانو يعنی بورژواز طبقی د چاغښت او سرمايه کيدلو باعث ګرځي. البته پرولتاريا د خپل ژوند د تضمين په خاطر کار کولو ته اړتيا لري او دا يوازی بورژواز طبقه ده چې دوئ ته کار او معاش

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکولی شي که څه هم د دوئ مشران د کارګرو کار کولو ته اړ دي خو په متناسب ډول د پرولتاريا اړتيا تر بورژواز هغې زياته ده.

د مارکس په نظر سوسياليستي انقلاب هغه وخت برياڼی کيدای شي چی کله کارګره طبقه ځان تر خپلو اربابانو قوي احساس کړي دا وخت کارګره طبقه د کار ابزار په خپل کنترول کی راولي عيناً هماغسی چی پانګوالي د بورژوازۍ په کاميابۍ کی لاس لري سوسياليزم هم کولی شي کارګر په خپلو بادارانو برلاسي کړي. مارکس سوسياليزم له زوال څخه خالي نه بولي هغه اټکل کوي چی د کمې پاملرنی په صورت کی سوسياليزم ډير ژر له خپل منځ نه نړيدلی شي او د پرولتاريا ديکتاتوري د دغه مرحلی د پرځولو تر ټولو لومړنۍ نښه بولي. د مارکسيستي نظريې په بنياد د انسان د تکامل نکته هغه وخت ترلاسه کيدلی شي چی په دغه ديکتاتورۍ غلبه حاصله شي چی په پايله کی به يی نه شخصي مالکيت وجود ولري او نه هم طبقاتي اختلافونه

مارکس يا بل هيڅ کس دا نه ده څرګنده کړی چی کميونستي چوکاټ له څه شي سره شباهت لري، مارکس په لومړي عبارت کی يو جنت ترسيموي چی خلک خپل زيات وخت په شغل او تفريح مصرفوي په نورو توصيفاتو کی د مارکس د ښار ارمان په نوم مفکوره چی هلته انسانان يو بل نه استثماروي او هيڅ ډول طبقاتي ژوند وجود نلري او هيڅ فساد او ټولنيز مشکلات نشته.

يو مبهم بحث دادی چی آيا کارل مارکس متعقد وو چی ټولی ټولنې بايد لومړنۍ اشتراکي مرحله غلامي، سرمايه‌داري، سوسياليزم تر کميونيزم عملي کړي او که څنګه ؟.

شواهد وجود لري چی ښيي مارکس هيڅکله ټينګار نه کاوو چی د خپل ښار ارمان ته د رسېدو لپاره غير کمونستي ټولنی هم خپل دغه نظريې عملي کېدو ته راکش کړي. مارکسيزم وايي يوازی يو خشن انقلاب کولی شي تحميلي حکومتونه له منځه يوسي. مارکس باوري وو چی ددغه حکومتونو په خلاف کامياب انقلابونه کولی شي پرولتاريايي دولت منځته راوړي او هلته به هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دولت چې موږ يې د مستبدو او منفورو دولتونو په توګه يادونه کوو وجود نه لري. پرولتاريا دولت به ډير ژر له منځه لاړ شي او خپل ځاى به کمونيزم ته وسپاري مګر تاريخ ثابته کړى چې پرولتاريا دولتونه په اسانۍ او لنډه موده کې له منځه نه ځي بلعکس دا داسى حکومتونه دي چې پنجې يې د انساني ژوند هر کونج ته په اسانى رسيږي. بناً مارکسيستي نه انارشيزم منځته راوړي او نه هم ازادي. خو په پايله کې دا خبره هم يادولى شو چې که جګړييز انقلاب په هر علت وي په نړۍ کې يو ناکاره او خطرناک سياست بلل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتدار او بې دولتي

ډیری خلک به انارشي یا بې دولتي د اجتماعي کړکېچ او خشونت په توګه تلقي کوي که څه هم د انارشیزم نظریې پلویان دا نه وایي چې ګډوډي د هغوئ مطلوب هدف دی بلکی انارشیستان وایي چې که چیرته هیڅ دولت نه وای د انسانیت وضعیت به لا بهتر شوی وای، دوئ د ټولنی د نظم لپاره ځینی ساده لاری چاری ښیي. د پې جي پروډن په څېر اشخاص فکر کوي چې ټولنیزه ګډوډي او کړکیچ عادي انسانان منځته نه راوړي بلکی دا دولتونه دي چې مشکلات یې پیدا کړي دي. له حکومت نه د پروډن تعریف په دی ډول دی چې: د حکومت تر واک لاندی اوسېدل مساوي دي له نظارت لاندی اوسېدل، پوښتل کیدل، لاربښوونه کیدل، قانوني کیدل، کنټرولېدل، مهار کېدل، ارزیابي کېدل، تحقیرېدل او محکومېدل دداسی مخلوقاتو له لوري چې نه ددی کار مناسب عقل لري نه په نورو انسانانو کوم فضیلت لري او نه هم ددی کار حق لري.

ښی او چپ انارشېزم

کیڼ اړخي انارشیستان د نولسمې پېړۍ له اشخاصو مثلاً پرینس کرویتکین څخه عبارت دي. دوئ عقیده لري چې بې دولته ټولنی د یوی ډیموکراتیکی داوطلبانه همکارئ په پایله کی راتلی او ټینګېدای شي. شخصي دارایي به له شخصي لوازمو په استثنی یا ډیره کمه وي او یا به بلکل موجوده نه وي ځکه چې زراعت او د تولید منابع به د خلکو تر عمومي کنټرول لاندی وي.

ښي اړخي انارشیستان د نوی سیاسي نظریې ښانګه ده چې ځینی وخت د سرمایه‌دارو ازادي غوښتونکو په نامه هم یادېږي. سرمایه دار ازادي غوښتونکي د ډیری کمی فیصدئ دولتي نظم غوښتونکي دي مګر ډېر کم له دغی ډلی نه بلکل دولت نه غواړي، ښي اړخي انارشیستان یا د هغوئ نژدی کړۍ یو داسی وضعیت ته سترګی په لاره دي چې هلته به سرمایه دار سیستم ځواب ورکوونکی وي بلکی یو څه به ښارنې پرته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوئ وايي سرمايه داري د ټولنې د ټولو افرادو لپاره درنه ګټه راوړي او بلعکس قوانین او مالیات د خلکو دغه عمومي ګټه راکموي. دوئ وايي که چېرته مخالف قوانین او مالیات د تولیدي منابعو د انحصار او محدودیت حق له منځه لېرې کړي په دې توګه د سرمایه دارئ طبیعي نظام بلکل خپلواک کېدلی شي.

آیا کولی شو دولت له منځه یوسو ؟

فرض کړئ موږ فکر کوو چې حکومتونه یو بد شی دی څنګه به وکولی شو ځان ترې خلاص کړو؟- موږ واقعاً نشو کولی چې ترې خلاص کړو ځکه د ځمکې د مخ هر ځای د یو ملي دولتې قلمرو حصه ده. په تېر کې کېنې اړخو انارشیستانو باور درلود چې یوازینۍ د خلاصون لار د دولتي لوړپوړو اشخاصو ترور او یا یو ټولنیز انقلاب دی چې دلته باید د یوې مهمې استثنا یعنې ګاندي نوم واخلو، ګاندي یو کېڼ اړخی انارشیست وو هغه ویل چې بهترینه ټولنه هغه ټولنه ده چې د کوچنیو محلي ګروپونو په داوطلبانه همکارئ ولاړه وي مګر هغه د هر قسم ګډوډئ او زورزیاتي مخالف وو ددې په ځای هغه د منفي سوليیز مقاومت په پلوئ ټینګار کاوو.

ښي اړخي معاصر انارشیستان (سرمایه داران) غیرانقلابي لارې چارې توصیه کوي ددوئ ځینې متعقد دي چې کولی شو په سیاسي دیموکراتیکو وسایلو دولتونه له منځه یوسو. او یو شمېر نور یې فکر کوي چې هر څومره دولتونه زموږ په روزمره ژوند کنترول زیاتوي په همغه اندازه لا بې کفایته کېږي او ناکاره کېږي چې په نتیجه کې یې خودبخوده پاشل کیږي او له منځه ځي نو په دې توګه اړتیا نشته چې له خشونته ډک بدلون ته لمن ووهو.

ځینې داسې هم شته چې د سیاسي مشرانو د سیاست په بدلولو ټینګار کوي، انارشیستان باید کوشش وکړي چې عاقل اشخاص او هغه کسان چې د نفوذ خاوندان دي لکه جنرالان او تجاران دولت سره له همکارئ زړه توري کړي او کله چې دغه متنفذینو انارشیزم ته پنا راوړه دولت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله له منځه ځي. خو دا چي آیا حکومتونه له دیموکراتیک پلوه پرځول ممکن دي ؟- په دی نظر اتکاء چندان معقوله نه ده. عثماني لویه امپراتوري چی د مؤرخانو له نظره فوق‌العاده بی کفایته او فاسده وه کله چی له څو سوه کاله دوام وروسته وپرځېده بی دولتي یی منځته رانه وړه بلکی د عثماني امپراتورۍ له نړېدو وروسته کوچنی خو مضبوط دولتونه رامنځته شول چی تر ډېره صالح او له فساده پاک حکومتونه وو.

دا چی موږ ولی دولتونه لرو او ولی باید د دولتونو تر حکم او قوماندی لاندی کار وکړو ددی سوال ساده ځواب دادی چی هر هغه څه چی طبیعي دي نه تری تېرېدل ښه خبره ده او نه هم طبیعت د حل د یوازینۍ لاری په توګه منل معقوله ده. ځینی خلک وایي د بشر لپاره هر څه چی ممکن دي طبیعت بلل کیږي فکر کوو چی دا مفکوره تر یو حده افراطي ده ځکه انسان په خپل ژوند کی متواتر بدلون ته اړتیا لري او د بدلون لپاره په طبیعت کی انساني دخالت ته اړتیا ده. بلخوا هر هغه څه چی دا مهال یې موږ طبیعي بولو او انسان ته پکی لاسوهنه ممکن نه ده غیرطبیعي بلل منصفانه خبره نه ده.

توماس هابز چی د انګلستان د داخلي جنګونو په موده کې یې ژوند کاوو وایي: دولت د بشریت له طبیعي حالت سره هیڅ رابطه نه لري هغه په دی باور دی چی د بشر خپل اصلي حالت ډېر وحشي او خطرناک دی خلک دولتونه تاسیسوي چی له خپل طبیعي وحشي وضعیت نه وتښتي. هابز وایي لومړنی دولت د یو قرارداد په پایله کې رامنځته شو چی خلکو توافق وکړ څو یو پاچا وټاکي او مطلق قدرت به له هماغه سره وي او ددی قرارداد اصلي هدف د اقوامو او اقشارو ترمنځ سوله قایمول وو. هغه ټینګار کوي چی سوله د یو دولت د رامنځته کولو لومړنی شرط دی او سوله هغه وخت راتلی شي چی کله حاکمان د قدرت مطلق واکمنان وي هغه د واک تقسیم او محدودیت د کورنیو جګړو د پېښېدو اصلي علت بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولت او طبیعت په اړه د هابز نظر د فیلسوفانو تر نیوکې لاندې راغلی چې له دغه معترضینو څخه یو مشهور یې هم جان لاک دی لاک وایي انسان طبیعي مسلم حقوق لري، د ازادۍ مالکیت او ژوند حق لري او د دولت وظیفه صرف او صرف د سولې برقراري نه ده. په همدې وجه د دولت قدرت باید محدود وي او په یو قسم باید د مختلفو سازمانونو تر منځ تقسیم شي. د جان لاک دغه شان نظریاتو د امریکا په انقلاب ژور تاثیر درلود او د استقلال اعلامیه طبیعي حقوقو ته څرګنده اشاره لري.په همدې توګه لاک او هابز په دې اختلاف سره لري چې د دولتونو پّ نه شتون کې انسانان څنګه لارې چارې وکاروي؟-.

د انسان نوعیت داسې دی چې کولی شي ځان له اجتماعي نظم او ترتیب سره برابر کړي که څه هم دغه ترتیب او نظم دده لپاره ډېر مختلف او متغیر وي. بعضي طوایف او قبایل په سوله کې ژوند کوي ځینې نور یې په جنګونو سره اخته دي او ځینې یې هم په خپلو همسایه‌ګانو د چور او چپاول له لارې خپل ژوند تامینوي. په دې وجه موږ نه پوهیږو چې په طبیعي حالت کې د انسان اوسېدل او زندګي به څنګه وي ځکه چې د انسان د ژوند طرز ځینې وخت سولییز دی او ځینې وخت جګړییز او نامناسب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند او مرگ

د فلسفي ځينی پخواني مسايل د ژوند او مرگ په سوالونو پوری رابطه لري او دا موضوع له نژدی دوه زره کاله راهيسی تر بحث لاندی ده. په اخلاقي فلسفه کی د قصدي او غير عمدي قتل، ځانوژني، په بل چا د خپل ځان د وژني، د جنين د سقط او د ځنکدن په وخت کی د يو چا د پرېښودلو په داسی حال کی چی کولی شی ويې ژغوری گڼ سوالونه مطرح کيږي.

قتل څه شی دی ؟-

قتل وژل دي ليکن هره وژنه قتل نه دی دا عبارت ده د انسانانو لخوا د نورو انسانانو قصدي او عمدي وژلو څخه. په دی صورت د حيواناتو له منځه وړل څه د انسان په لاس او څه د نورو حيواناتو په مټ دقيق قتل نه حسابېږي.

دوهم د قتل مرتکب بايد پوه شي چی دده مستقيم عمل د يو چا د مرگ باعث کيږي او که هغه نه پوهيږي نو دده دا عمل تقصير نه بلل کيږي، يو کس چی ځان يې په ډير مهارت سره د ونی په شکل پيچلی وي او يا يې ځان پکی پټ کړی وي او يو بل څوک يې په ناپوهئ په لوري ډزی کوي او لگيږي قاتل نه دی ليکن که يو څوک د ډيرو خلکو تر منځ ډزی کوي او دی ته نه گوري چی مرمۍ په چا لگيږي برحق قتل حسابېږي.

دلته د يوی نکتی يادول ضرور دي چی قتل يوه حقوقي مسئله ده او دا چی د قتل موارد د قانون په اساس څه حکم لري د مختلفو هېوادونو تر منځ فرق کوي. کم عمره ماشومان نه شو کولی په قتل متهم کړو ځکه چی هغوئ نه پوهيږي چی مرگ علت او معلول څه شی دي ليکن د نسبتاً اوچت عمر ماشومان چی د مرگ او قتل په باب په څه پوهيږي او په دی جنايت قادر دي فرق لري. د عاقل او بالغ کس دا ادعا چی نه پوهېده وسله خطرناکه ده او يا دا چی وژل يو جنايت دی نه منل کيږي. دا لنډ توضيحات ډيری سوالونه بی ځوابه پرېږدي لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ آیا قتل مختلف اقسام لري؟-
- ✓ آیا قتل دقیقاً د یو بیګناه کس د وژلو مساوي دی؟-
- ✓ آیا جنګ د قتل له انواعو څخه یو دی؟-
- ✓ آیا له ځانه دفاع کول اساساً قتل حسابېږي؟-
- ✓ آیا قتل یو بد تعریف لري؟-

د امریکا په قانون کی قتل په لومړئ دوهمه او دریمه درجه طبقه بندي شوي دي دا طبقه بندي په هغه زمینه پوری تړلی ده چی د هغی زمینې په مټ عمدي قتل رامنځته شوی دی خو په انګلستان کی بیا قتل پّ دوه طبقو تقسیم شوی دی قصدي او غیر قصدي قتلونه.

قتل عموماً عبارت دی له هغې وژنی څخه چی یو انسان د یو داسی جرم له کولو پرته ووژل شي چی د وژلو لپاره یې لازم جواز موجود وي. ددی اطلاق په اساس غیرنظامیان او عادي خلک چی په جنګ کی وژل کیږي د قتل قربانیان بلل کیږي. دا د فلسفې نظر دی ضرور نه ده چی حقوق دانان دی له دی وروستي نظر سره موافق وي. په جګړه کی ښکېل داوطلب سربازان په هغه صورت کی بیګناه نشي بلل کیدای چی جګړه غیر عادلانه وي په دی صورت کی عساکر یا خو قاتلین حسابېږي او یا هم د قاتلینو شبیه کوم بل څه -. د عسکرو دا دلیل سم نه دی چی (ما یوازی د امر اطاعت کړی دی) د مثال په ډول: هغوئ چی په نسل وژنه کی برخه لرله همدغه بهانه کوله خو دا بهانه معقوله او د منلو وړ نه ده. د منځنیو پېړیو فیلسوفان دا خبره تاییدوي چی دفاعي جنګ روا دی. ویتوریو او ګروتویس وایي چی د غیرنظامیانو او عادي خلکو په نښه کول هیڅکله جواز نه لري او دا کار عیناً قتل حسابېږي.

زیاتره فیلسوفان له ځانه دفاع کول بی قیدوشرطه روا حق بولي. توماس هابز لیکي: موږ نشو کولی انسان له خپلي دفاع نه محروم کړو دداسی چا په مقابل کی چی دده په لور زغلي او له منځه وړل یی غواړي. او دا میثاق چی په تشدد نشو کولی د تشدد مخه ونیسو باد او هوا ده، هر انسان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند کولو حق لري له خپل ځان نه دفاع کول د ژوند له حق سره مساوي ده خو په دی شرط چی د مدافع شخص انگېزه له ځانه دفاع وي نه حمله کوونکي ته صدمه رسول. د تېښتی د امکان په صورت کی د مهاجم وژل روا نه دي په داسی حال کی د مهاجم وژل چی د خپل حفاظت بله لار نه وي موجوده د غرب قضايي حوزه قتل نه بولي. په امریکا او فرانسه کی افرادو ته د شخصي دارایئ د حفاظت لپاره د مهاجم وژل جایز دي.

کله چی د قتل نوي توجیهات لیدل کیږي مجبور یو چی قتل ته هم یو نوی تعریف ورکړو لکه سیاسي ترور، د خلاصون جگړه او داسی نور... خو که توجیه هر رنگه موجوده وي عمومي او واضح خبره داده چی قتل یو رذیل عمل دی.

ځانوژنه څه شی ده ؟

ادعا کیږي چی ځانوژنه یو شریف عمل دی ځینی وخت د سقراط مرگ د یو دلیل په توگه راوړل کیږي خو دا نمونه دا خبره نه ثابتوي چی ځانوژنه یو ښکلی عمل دی. خو بیا هم کولی شو ووایو چی هر ویرانوونکی عمل ځانوژنه نه ده، له خطره ډک عملونو سره مینه لرل لکه د تیز رفتاره موټرو زغلول چی د مرگ باعث کیږي ددی نښه نه ده چی هغوئ واقعاً غواړي چی مړه دی شي. له فوځ یا خطري مرگوني بل هر ځواک سره یو ځای کېدل د ځان د وژلو مانا نه لري حتی یو سرباز چی ځان په نارنجک ورغورځوي څو د خپلو نورو ملگرو ژوند وژغوري له مرگه وروسته د زړورتیا مډال ورکول کیږي او په ځانوژنی نه متهمېږي.

په خپله د سقراط مرگ ځانوژنه نه وه، د یونانیانو تر منځ د شوکران څښل د اعدام یو شکل بلل کېده. فرض کړئ که په اعدام محکوم یو زنداني د زهرو له څښلو غاړه غړولی وای نو د اعدام حکم به یې په یوه بله خطرناکه طریقه عملي شوی وای. د سقراط له لوري د شوکران څښل په دی مانا وو چی هغه غوښتل د دار تختی ته په یوه نسبتاً اسانه او ارامه لار ورشي خو ځان ته له داسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاری د مرگ سزا ورکول لازم عمل نه دی ځکه کېدای شي سقراط د مرگ له سزا بخښل شوی وای په هغه حالت کی به سقراط هېڅکله شوکران نه وو څښلي.

د ځينو په نظر ځانوژنه هر وخت بده نه وي ځکه ځينی وخت ژوندي پاتې کېدل ډېر بد عواقب لرلی شي چی له مرگه هم بدتر وي. يو ډله خلک وايي ژوند زما خپل دی هر وخت چی هر څه می زړه غواړي له ژوند سره يی کولی شم. ځينی وخت له مرگه د بدتر حالت له ويرې خلک ځانوژنی ته ترجيح ورکوي مثلاً له نازي المان سره د جنگ په وخت به انگليسي مامورينو زهري کپسول له ځان سره گرځول ځکه که نيول شوي وای تر داسی اندازی شکنجه کېدل چی تر مرگ سل واره بدتر وو. کله چی د دردونو د مخنيوي تکتيکونه محدود وو د سرطان مريضانو ته به تر حده زيات مرفين ورکول کېدل چی عيناً حکم يی درلود. دا چی آيا کولی شو ووايو چی ځانوژنه همېشه روا ده ؟- ځينې خلک استدلال کوي چی دقيقاً هماغسی چی يو انسان حق لري خپل زاړه اخبارونه د کور زاړه لوښي او لباسونه له منځه يوسي خپل ژوند ته هم خاتمه ورکړي ځکه زندگي د هر چا شخصي ملکيت دی او د هر چا ژوند په همغه کس پوری تعلق لري.

سمه ده دا به ومنو چی هر کس د خپل ژوند مالک دی ليکن دا به ضرورې لازمه وي چی خودکشي هم د انسان خپل حق وبلل شي ؟-

زما حق به د يو بی ارزښته شي لکه زوړ اخبار او د چای د زاړه لوښي د له منځه وړلو لپاره ومنو لېکن دا په دی مانا نه ده چی موږ د هر هغه څه د له منځه وړلو حق لرو چی موږ يی مالکان يو. ژوند د يو انسان له ارزښته ډک ملکيت دی او ددی ملکيت له منځه وړل د يو انسان مطلق حق نه شو بللی ځکه ځينی وخت د يو چا په ژوند پوری د نورو انسانانو ژوند تړلی وي. په پخواني روم کی پلارانو خپل اولادونه له منځه وړلی شول ځکه هغه وخت دا نظريه غالبه وه چی اولادونه د هغوئ په پلرونو پوری تعلق لري او د همدی تصور په بنياد ميړونو خپلی ښځې هم وژلی شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غرب کې د عیسویت او ورپسې د فیمنېزم له تاثیر وروسته ټول دغه ډول پخواني رواجونه او د مالکیت نظریات وحشي وبلل شول.

ژوند د هر انسان خپل حق نه دی بلکې په یو ډول د هغه د ژوند حق له هغه ماحول سره شریک دی چې دی پکې اوسېږي او ده ته یې روزنه ورکړې ده. مثلاً په جاپان کې ځانوژنه تر ډېره قبیح عمل نه بلل کیږي خو که په فساد تورن یو جاپانی تجار په خپل فساد کې رسوا شوی وي او هغه د خپلې رسوایئ په پایله کې وغواړي ځان ووژني دا به د جاپان په نسبت په یو غربي هېواد کې بده وګڼل شي ځکه چې هغه غواړي د پولیسو د مجازات له وېرې دا کار وکړي. په غرب کې ځانوژنه له متضررو اشخاصو د ښښنې د غوښتو یوه لار نه بلکې له سزا نه د شرمناکې تېښتې په توګه تلقي کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شر وجود

په نړۍ کې د شر موجودیت د توحیدي خدای پېژندنې لپاره عمده مسأله ده چې په بنیاد یې خدای مطلق مهربانه او مطلق واکمن دی. ځینې نور دینونه وجود لري چې د هغوئ د لمانځنې خدایان نه مطلق رحیم دي او نه مطلق قادر. همدارنگه داسې دینونه هم شته چې وايي د خدای ذات یو ناپېژندل شوی شی دی په همدې دلیل ددغه دین پیروان گمان کوي چې د یو ناپیژندل شوي خدای عبادت کوي.

د اسلام، عیسویت او یهودیت برخلاف هغه ادیان چې گڼ شمېر خدایان لري د شر د وجود شاید د خپلو خدایانو تر منځ د کشمکش نتیجه وبولي چې نه مطلق قادر دي او نه مطلق رحیم.

ملحد فیلسوف ډیوېډ هیوم د شر مسئله داسې تشریح کوي: که په نړۍ کې د شر وجود د خدای په اراده وي په دې صورت کې هغه خیرخواه نه دی او که د شر وجود د خدای په اراده نه وي نو په دې صورت کې هغه مطلق قادر نه دی. دا چې شر به خامخا یا د خدای په اراده وي یا د خدای بې ارادې، نو په دغه دواړه حالته کې به خدای هم یا مطلق قادر نه وي یا مطلق رحیم. او دریمه نتیجه هم ممکن ده او هغه دا چې خدای بلکل وجود ونلري. ډیوېډ هیوم دا مسئله واضح نه کړه لیکن په خپلو لیکنو کې یې ځای ځای د شر وجود د خدای د عدم وجود د یو دلیل په توگه کارولی دی په همدې دلیل موږ د هیوم د دریم نظر په سر له بحث نه صرف نظر کوو.

موږ به معمولاً د هغه شر تر منځ چې انسان یې ایجادوي او د هغه شر تر منځ چې انسانان کنټرول نه پرې لري په تمیز قایل شو. دا چې یو انسان بل ته شر پیدا کوي کولی شو اخلاقي شر ونوموو خو د زلزلې، قحطۍ او مریضۍ په شان شرونه طبیعي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الاهیاتو ځینی عالمان تاکید کوي چې شر صرف یو ذهني مفهوم لري. د شر او بد کلمات د نارضایت له صفاتو پرته بل څه نه وي، یعنی که په ساده ژبه ووایو هر هغه څه چې زموږ بد راځي او نفرت مو تری کیږي شر دی او هر هغه څه چې موږ ورسره موافق یو خیر یې بولو.

د ابن میمون په شان فلاسفه متعقد وو چې هر هغه څه چې له خیر نه خالي وي او د انسان تاوان پکی وي شر دی. بیماري، قحط، فقر او جهل ذاتاً شر دی ځکه چې انسان ته بدبختي راوړي. انسان نشي کولی ووایي چې شر خدای پیدا کړی دی، که فرض کړو ووایو چې یو سړی ړوند دی هغه ته ړندېدل شر دی ځکه چې عدم بینایي ده. یا په ملاریا ککړ یو کس ته د هغه د صحت غیر سلامتي یو شر ده خو دلته شر عدم نه ده وجود ده، د وینی په جریان کی د پلازما په نامه د ذره بیني موجود وجود.

بل اعتراض په هغه نظریه دی چې هم شر عدم او نشت بولي او هم یې د علت د قوی په توګه مطرح کوي کولی شو استدلال وکړو چې نشت نشي کولی د هیڅ څه شي علت شي ځکه یو څه چې نه وي نو علت به څنګه شي.

کله چې د علت او معلول مسئله راځ نو ضرور ده چې سرچینه به یې له یو وجود نه شروع کیږي. مثلاً ستالین او هټلر د یو وحشتناک شر علت ول هغوئ په خپل نوبت نور شرونه راوټوکول. دلته شر له خپلی سرچینی نه شروع شو او د دغی سرجینی په توګه ستالین او هټلر علت ول نه عدم او نشت.

ظاهراً د عدم نظریه د شر له مسئلی نه عاجز دی نو که شر د خیر نه شتون ته وایي دلته دا سوال مطرح کیږي چې څه علت دی چې دغه وحشتناک واقعیتونه رامنځته کیږي که چیرته خدای مطلق رحیم او مطلق قادر وي نو ولی اجازه ورکوي چې دغسې وحشتناک حقایق رامنځته شي ؟-

آیا د خدای او انسان د خیرخواهئ تر منځ فرق شته ؟-

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرته په همدی نکتې توافق وکړو چې د انسان او خدای خیرخواهي په نوعیت کی متفاوته ده نو آیا دا د شر د مسئلی حل دی؟

ددی سوال په جریان کی سړی ویېلی شي چی آیا هغه خدای چی خېرخواه نه دی د عبادت لایق دی؟- دا ډېره لری ښکاري چی خیرخواه خدای دی وکولی شي وحشتناک شر چی په دنیا کی موجود دی امضا کړي او روا دی یې وبولي. که یو شخص د ماشومانو یوه ډله په حبس کی واچوي او تر مرګه یې وږي کړي داسی شخص به خلک دارالمجانین ته بوځي او د لیوني ګمان به پری وشي نو څنګه به یو مطلق قادر خدای وکولی شي هره ورځ د قحطۍ له وجی معصوم ماشومان ووژني؟-

همدا راز دا سوال مخی ته راځي چی د تکوین د نظریې دا دعوه چی خدای انسان په خپل شکل پیدا کړی دی څنګه ومنو. د الاهیاتو عالمان چی د متخصصو مؤمنانو اکثریت یی تشکیلوي وایي چی د خدای او انسان تر منځ شباهت جسماني شباهت نه دی بلکی تر ډېره حده دغه شباهت روحاني شباهت دی نو آیا په دی صورت کی د اجماع په باب د تکوین تفسیر رد کړو؟-

ظاهراً د خدای له وجود نه منکر فیلسوف ډیوېډ هیوم وایي: د خدای په اړه دا تصور چی انسان یی په خپل شکل پیدا کړی دی کاملاً غلطي ده. آیا له دی نه دا نتیجه واخلو چی خدای خیرخواه دی خو قادر مطلق نه دی ؟- هیوم په ریشخند انداز سره وایي هغه خدای چی دا نړۍ یې پیدا کړی ده لومړی یې باید خپل هنر په یو بل څه ازمایېلی وای. هیوم وایي شاید د جهان خالق زوړ شوی وي یا شاید د نړۍ جوړوونکی خدای کوچنی ماشوم وي چی تر اوسه لا تازه زده کړی کوي.

که چیرته شر یوه طبیعي پدیده وي او انسان هم د خیر او شر تر منځ په فرق او انتخاب کولو کی خپلواک وي نو په دی اساس موږ باید د خیر او شر تر منځ په انتخاب قادر واوسو. لیکن د سیلابونو، خشک‌سالۍ او بیمارۍ په شان شرونه د انسان د انتخاب په نتیجه کی نه راځي، د هیوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه ګیري داده چې زموږ لپاره د خدای ذات نالیدلی او ناپیژندل شوی دی او موږ نشو کولی یو نالیدل شوی شی کاملاً وپیژنو.

البته د هغه کسانو لپاره چې ملحدین دي د شر مسئله مطرح نه ده نړۍ اتفاقاً د شرورو لرونکی ده دقیق هغه ډول لکه نور طبیعي اشیاء چې وجود لري. د ملحدینو یوه ډله وایي چې د شر موجودیت همغه څه دي چې دوئ لا نور د خدای په وجود بی باوره کوي. لېکن د شر مسئله په خدای د بی باورئ مطلق او مطمئن دلیل نه دی که څه هم ځینی وختونه دا مسئله د خدای د وجود په وړاندی غاښ ماتوونکی ځواب وي خو په حقیقت کی داسی نه ده. موږ یو څو ځوابونه وړاندی کوو هغه چې تر اوسه مذهبي او غیرمذهبي فیلسوفان پری په بحث اخته دي.

- شر وجود نه لري
- خدای وجود نه لري
- شر هم وجود لري خدای هم وجود لري، هغه مطلق مهربانه دی لیکن مطلق قادر نه دی
- شر او خدای دواړه وجود لري، هغه مطلق قادر دی خو مطلق مهربانه نه دی
- شر او خدای دواړه موجود دي، لیکن خدای نه مطلق رحیم دی نه مطلق قادر
- خدای موجود دی لېکن تر اوسه په مکمل ډول د هغه د ذات درک او پېژندګلوي نه لرو
- څه مسئله نشته، د خدای څرګنده خېرخواهي د هغه څرګند قدرتونه او د شر ښکاره او ثابت موجودیت متقابلاً سره جوړ دي لېکن ددغه جوړښت نوعیت یو راز دی چې د بشر له درک او فهم نه لوړ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدای وجود

یهودیت او مسیحیت دینونه خدای د یو نامخلوق او نامتناهي موجود په توگه تصور کوي چې نړۍ او هر څه چې په نړۍ کې دي همغه پیدا کړیدي. دا موجود د بشر په نسبت د خالق مقام لري ددغه دواړو دینونو په عقیده خدای د پلار په مقام دی چې خپلو انساني بچیان هم په دی دنیا او په اخروي دنیا تعذیبوي او تحسینوي. اسلام یعنی دریم لوی توحیدي دین په ځینی مواردو کی له دغه دواړو دینونو سره مشترکات لری. که څه هم مستقیماً خدای د پلار په توگه نه تلقي کوي لېکن بیا هم ددی باوجود الله یعنی د مسلمانانو خدای په قرآن کی د هو په لفظ ځانته اشاره کوي او دقیقاً د یهودانو او مسیحیانو د خدای په شان انسان تعذیبوي او تحسینوي.

البته د خدایانو مربوط تصور ددغه دریواړو دینونو له تاریخچې ډېر پخوا دی، داسی تر سترگو کیږي چې د خدای په اړه تصور د نړۍ د تاریخ په ټولو پیژندل شوو ټولنو کی د یو اساسي تصور په توگه موجود وو. د فیلسوفانو په باب باید ووایو چی هغوئ پیړی پیړی د خدای د وجود په اړه فکر کاوو د هغوئ علاقه غالباً په دلایلو متمرکزه وه.

آیا کولی شو د خدای وجود اثبات کړو ؟-

او یا دا چی هغه تنها تر ایمان پوری متعلق وبولو ؟-

د خدای د وجود د اثبات لپاره مهمترین دلایل عبارت دي له : دلیل د الهام په بنیاد، دلیل د معجزاتو په بنیاد، دلیل د علت اولی، دلیل وجودي، دلیل اتقان صنع.

دلیل د الهام په بنیاد

ټول دریواړه لوی توحیدي دینونه ادعا کوي چی ځینی وختونه خدای نارینه او ښځینه وو ته ځان په مخصوصه توگه ښایي په دی توگه درېواړه دینونه تعلیم ورکوي چی خدای په کوه طور کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان موسی (ع) ته ښودلی دی او لس فرمانونه یعنی لس لوحی او قوانین یې هغه ته ورکړل. په دی سربېره عیسویان عقیده لري چی څرنګه د نوي تعهد په بنیاد خدای عیسی مسیح په واسطه نوی شریعت بشر ته وحی کړ، په داسی حال کی چی اسلام وایي خدای یعنی الله له محمد سره خبری وکړی او بېلابېل دستورات او قوانین یی هغه ته ورکړل او مومنانو ته یې زېری ورکړ. همدا راز ځینی وخت عادي مومنان ادعا کوي چی د خدای د وجود په باب شخصي الهامات لري دوئ دغه الهامات ځینی وخت د خوب ځینی وخت د خیال او ځینی وخت د خارق العاده او معجزه یي تجربو په اساس یادوی. لېکن ددوئ مخالفین دغه خبره ردوي او وایي چی اکثره وخت انسان په خوب کی هغه څهویني چی اصلاً حقیقت نه لري مثلاً یو څوک په خوب کی الوتونکی انسان ویني حال دا چی الوتونکی انسان بلکل وجود نه لري یانې خوب او خیال د اعتماد وړ دلایل نشي کېدای.

دلیل د معجزاتو په بنیاد

معجزات څه شی دي ؟- تر ټولو مشهور حکایت دادی چی معجزه ّپ انساني امورو کی غیرعادي واقعه ده چی معمولاً د ښه او یا بد شخص لپاره ګټوره ده او د خدای په مستقیم دخالت سره رامنځته کیږي. او یا د خدای په امر سره د پیغمبرانو او پاکو خلکو په واسطه رامنځته کیږي. معجزات اکثره د طبیعت برخلاف پېښېږي مثلاً کله چی انسان مړ کېږي هیڅکله بیا نه ژوندی کیږي خو که خدای وغواړي د خپل نېک بنده په لاس کولی شي مړي بیا ژوندي کړي.

معجزات هغه خارق العاده وقایع دي چی علم یی په بیان او درک قدر نه دی په همدی حال کی ماټریالسټ فیلسوفانو ته چی علمي ذهن لري هیڅ خارق العاده پېښه دومره خارق العاده نه ده چی د مادي علت فاقد وي، ماده پرست فیلسوفان یوازی په همغه حقایقو باوري دي چی مادي علم یی تصدیق کوي. اور همېشه سوزول کوي یخ همیشه یخول کوي، ټول طبیعي مواد د جاذبی د قانون طابع دي، اوړی همېشه په پسرلي پسې راځي، او ټول ژوندي سر یوه ورځ مري. روښانه ده چی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ د علت او معلول د قوانينو محکومه ده او که تر اوسه په کوم کار زموږ علم نشته باور دی چې په راتلونکي کې به پوهان ورته ورسېږي.

ډيوېډ هيوم (۱۷۱۱-۱۷۶۰) د هغو دين ضد دلايلو تر ټولو مخکښ مسؤل دی کوم چې دا وخت د غرب په الحادي محافلو کې رايج دي. هغه وايي: د طبيعي قوانينو د صدق لپاره ډېر زيات دلايل شته دي خو د معجزاتو د تاييد لپاره ډېر اندک ثبوتونه شته کوم چې طبيعي قوانين يې نقضوي. هيوم وايي خلک طبعاً دروغجن هم شته دا چې فرد دروغ ووايي يا د غلطۍ مرتکب شوی له دی ډير احتمال لري چې ووايو طبيعي قوانين باطل شوي دي.

دليل د علت اولی

د علت اولی مهمترين بحث له منځنيو پېړيو زموږ لاس ته رسېدلی دی، دا دلايل په دی توګه جريان مومي:

هر علت علت لري او خپله همدغه علت هم يو علت لري اخيري علت هم يو علت لري او دا مسير همداسی د وروسته په لور تر اخره دوام مومي. اخيراً به همدغه علت يا متناهي ختمېدونکی وي او يا نامتناهي نه ختمېدونکی. اوس که دغه مجموعه متناهي وی نو بايد د شروع يوه نکته ولري چې کولی شو هغی ته لومړنی علت ووايو او دغه علت اولی خدای دی. او که دغه مجموعه نامتناهي وي څنګه ؟- آکويناس له ډيرو ملاحظاتو وروسته دا امکان ردوي چې ټوله نړۍ له ازله موجوده وه او د زمان شروع يی نه درلوده، لېکن دلته بايد وپوهېږو چې ارسطو په دی باب هيڅ تشويش نه درلود هغه باوري وو چې نړۍ له ازله موجوده وه که چېرته د ارسطو خبره سمه وي نو د علت اولی دلايل بې اعتباره کيږي.

آيا کولی ووايو چې د علت او معلول دلايل خطا نه دي؟-

(c) ketabton.com: The Digital Library

آیا ممکن ده چی د علت او معلول ارتباط به خپل ذات کی هیڅ نه وي او دا هسی د بشر د ذهن زېږنده وي؟-

یا دا چی وپوښتو آیا ریښتیا هم علت له ازله وجود لري او زماني آغاز او شروع لري که نه ؟-

که د اکویناس دغه ادعا چی د نړۍ له ازله شتون نا ممکن دی ومنو نو باید پوښتنه وشي چی آیا د خالق لپاره د ازلی وجود تصور آسان دی؟- او که دی نو ولې ؟-

که چېرته موږ ومنو چی د خدای وجود له ازله وو نو دلته د ارسطو نظر په خپله تاییدېږي چی د ازل په نامه یو څه شته او دا حق بیا ارسطو ته حاصلېږي چی ووایي نړۍ له ازله موجوده وه. برعکس که ووایو چی خدای له ازله نه وو موجود نو په دی توګه دا خبره منځته راځي چی د خدای وجود هم باید علت ولري هغه علت هم باید یو علت ولري او همداسی تر اخره.

بعضی فیلسوفان وایي چی خدای په خپله د خپل ځان علت دی لېکن دا تصور چی علت په خپله د خپل ځان علت کېدلی شي د ازل تر مسئلی هم سخت او پیچلی بحث رامنځته کوي، یانی څنګه یو موجود چی وجود ونه لري کولی شي چی خپل ځان رامنځته کړي ؟-

دلیل د وجود په بنیاد

مشهور فیلسوف آنسلم (۱۰۳۳- ۱۱۰۹) له مقدس کتاب نه په دی عبارت شروع کوي چی احمق په خپل زړه کی وویل خدای وجود نه لري، هغه وایي حتی د خدای منکرین هم باید د خدای تصور په زړه کی ولري له دی بغیر هغوئ نشي کولی په خپله خبره هم وپوهېږي.

(خدای وجود نه لري) دا تصور چی حتی یو احمق یې هم په خپل زړه کی لري دقیقاً څه شی دی ؟

آنسلم وایي د خدای تصور د هغه موجود تصور دی چی له هغې د کوم بل لوی شي تصور نشو کولی، یعنی موږ نه شو کولی چی له خدایه د بل لوی شي تصور وکړو ځکه د خدای تصور

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارت دی د یو داسی موجود له تصور څخه چی تر ټولو پوه، تر ټولو زورور، ازلي او مطلق کامل دی نو دغه تصور د خدای تصور دی او په کایناتو کی ددغه تصور بل مثال نه لیدل کیږي.

دلیل د اتقان صنع

د خدای د وجود د تایید لپاره دا دلیل د فلسفی تر ټولو گویا دلیل دی چی دنیا او په دنیا کی شته اشیاء د یو عجیب نظم لرونکي دي د سیارو له حرکاتو نیولی د مغزو تر خارق العاده جوړښت پوری دا هر څه تصادفي نشي کېدلی دا ډول نړۍ نشي کولی بغیر له هدفه او تصادفي منځ ته راشي دا دنړۍ د یو حیرانوونکي هنري اثر مشابه ده.

ویلیم پالي (۱۷۴۳-۱۸۰۵) دا له ساعت سره مقایسه کوي که چېرته موږ په یوه بی انسانه جزیره کی ساعت ومومو هیڅکله به ځوک داسی فکر ونه کړي چی په دی جزیره کی د ساعت دا ډول پیدا کېدل تصادفي وي او دا ساعت په خپل سر رامنځته شوی دی بلکی بلافاصله به مو نتیجه اخیسته چی یو عاقل موجود شته چی د کوم غرض په خاطر یی دا ساعت جوړ کړی دی ، په دی توگه ساعت ساز له خدای سره مقایسه کیږي.

ډیویډ هیوم وایي: نړۍ نشو کولی چی له انساني صنعت سره تشبیه کړو هغه وایي که نړۍ له ساعت سره مشابه ده له غټو غټو حیواناتو او ونو بوټو سره هم مشابه ده ؟- که ساعت کوم عاقل شخص طرحه او ډیزاین کړی دی نو حیوانات او ونې بوټي طبیعتاً رامنځته شوی دی چی د یو ساعت ساز او ډیزاینر شتون ردوي.

دلته سوال دادی چی آیا له یو مدبر او طراح پرته کېدای شي دغسی منظمه نړۍ رامنځته شي ؟- د ډیویډ هیوم ځواب دادی چی ثبات له گډوډۍ او نامنظمۍ نه ډېر ارزښتمند دی نړۍ طبیعتاً استواره او باثباته ده او اړتیا نشته چی ځوک یې کنټرول کړي د طبیعت قوانین هر څه کنټرولوي او دوام مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابري او مساوات

آیا برابري یو داسی ارمان دی چی د دفاع کولو ارزښت لري ؟-

دلته اړتیا ده چی توضیح کړو چی موږ د کوم ډول برابرۍ خبره کوو. ځینی وخت د برابرۍ ټکی د اذهانو د مخشوش کېدلو سبب شي ځکه کله کله مساوات طلبان وایي چی خلک په هر حال سره برابر دي وروسته دا نتیجه ګیري وشي چی باید ټول خلک سره برابر اوسي ددی ابهام د توضیح لپاره باید د برابر کلمه په څو مختلفو جملو کی استعمال شي.

کولی شو ووایو چی د مساوات طلبۍ مخالفان ددغه غلط فهمۍ اصلي قربانیان دي هغوی د برابر د کلمې په مقابل کی وایي چی خلک بی تردیده سره برابر نه دي او پوښتي چی کله تاسو وایئ چی خلک سره برابر دي مقصد مو څه دی ؟- هغوئ په دی هم نه پوهیږي چی له هر لحاظه د خلکو برابري هم زیانمنوونکی ده او هم ناممکن ده.

بېشکه هیڅ حکومت که هغه هر څومره قدرتمند حکومت وي هم نشي کولی چی ټول خلک هم د قد هم د جرأت او هم د مهارتونو په لحاظ سره برابر کړي. که چېرته چارواکو کولی شوای چی د یو چا ذهني توان پورته کړي اول به یې خپله توانمندي پورته کړی وه.

لېکن حکومت کولی شي خلک په ځینی نورو مواردو کی سره برابر کړي. مثلاً حکومتونه کولی شي خلکو ته د برابرۍ رایې ورکولو حق ورکړي. او یا د مساویانه محاکمې کولو حق ورکړي دا ډول سیاسي برابري اصولاً ناممکنه ده. د اقتصادي برابرۍ له عهدی هم هیڅ حکومت کامیاب نه دی وتلی لېکن ځینی نور فکر کوي چی دولتونه کولی شي خلک د مادي امکاناتو او درآمد له لحاظه سره برابر کړي. کله چی موږ د برابرئ خبره کوو حتماً به زموږ هدف یا سیاسي برابري وي او یا هم د مادي وسایلو او آمدن برابري. ډېری غربي فیلسوفان بلخصوص هغوئ چی د مساوات

(c) ketabton.com: The Digital Library

طلبۍ ضد دي دا تاییدوي چې سیاسي برابري د سیاسي آزادئ اساسي شرط دی، او په همدی وجه برابري یو سالم ارمان دی.

اقتصادي برابري د نړئ د اکثره جنجالونو منشأ ده ځکه چې اقتصادي برابري له اړتیاوو، غوښتنو او تمایلاتو پورې اړه لري. آیا هغه خلک چې په ذهني، ښکلا، کاري ځواکمنۍ او د بیدارۍ له لحاظه نابرابر دي باید د اقتصاد له لحاظه هم سره برابر کړو ؟- یا دا چې آیا د ښایست په لحاظ بهتر شخص د یو بدرنګ کس په نسبت د زیات عاید د ترلاسه کولو حق لري ؟-

هغو ټولنو ته لاسرسی چې اقتصادی نابرابري یې لرله یو اساسي مشکل وو. دلته لیدل کېږي چې اقتصادي برابرۍ ته لاسرسی هغه وخت کیږي چې د افراط او نابربرئ له پولو تېر شو خو داسی نه لکه جورج اورل چې وایي چې شخصي دارایئ دی هم په مساویانه ډول بی له تبعیضه د افرادو تر منځ سره وویشل شي. تاریخ راښیي چې هېڅکله داسی اعمالو نابرابري په برابرۍ نه ده بدله کړې. د دارایئ تقسیم د برابرۍ دایمي حالت منځته نشي راوړلی او نه هم د مساوات طلبۍ دوامدار خوب لیدنه د تحقق قابل ده، بلکې حکومت باید د لازمي برابرئ د ساتنی لپاره د اقتصادي زیربناوو چلښت ته دوام ورکړي او هغو کسانو ته د کار کولو زمینه برابره شي چې د اقتصاد د چلښت او لوړتیا توان لري.

امریکایي لیکوال رابرټ نازیک د سیاسي فیلسوف او د ښي اړخي سرمایه‌دارۍ مدافع آین رند له نظریې ژور متأثر دی. نازیک په خپل کتاب (بی دولتي: دولت او د آرمانونو ښار) کی ادعا کوي چې که چېرته دولت غواړي چې اقتصادي برابري ایجاد کړي نو د بالغو افرادو ترمنځ دی سرمایه داري فعالیتونه غیرقانوني اعلان کړي. دلته د مثال په ډول یوه کیسه رانقل کوو: مثلاً ویلټ چیمبرمین فوق العاده تکتیکي شخص ده او ډیر خلک د هغه د مسابقې د لیدلو لپاره ورځي خو ویلټ په دی شرط لوبه کول غواړي چې دده طرفداران باید دده په صندوق کی ډېرې پیسی واچوي. نازیک وایي د یو مساوات طلب په نظر چیمبرمین حق نه لري او دا له انصافه لېرې خبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ځکه باسکټ بال یوه ګروپي لوبه ده چیمبرمین نشي کولی چی د ګروپ د نورو لوبغاړو په نسبت زیاتی پیسې لاسته راوړي. خو له بل لوري وايي چی د هغه د طرفدارانو له دی نه منع کول چی خپل قهرمان ته اضافي پیسی ورکړي د هغوئ د آزادۍ سلبول دي.

نازیک د دارایئ د تقسیم په باب متفاوت نظر لري. هغه وايي هره سرمایه له یوی مشروع لاری ترلاسه شوی ده. شاید داسی هم وي چی د زور او یا غلا له لاری پیدا شوي وي. که د سرمایې فعلي صاحبان او یا پلرونه یې د غلا او زور مرتکب شوي نه وي د هغوئ له دارایئ نه د محروومولو هر ډول کوشش د هغوی په حق ښکاره تعرض دی. ځینی وخت دا هم وايي چی حکومتونه چی له فقیرانو سره د کومک لپاره کوم مالیات له سرمایه دارو راټولوي په جریان کې یی د رعیت ډیری حقوق تر پښو لاندی کیږي. په دی صورت دولت باید دولت حداقل وي په دی مانا چی د دولت وظیفه یوازی له جنایاتو مخنیوی او د بهرني دښمن په مقابل کی دفاع وي.

د فرصت برابري

مساوات طلبان ځینی محدودیتونو ته ترجیح ورکوي یعنی د فرصتونو مساوات.

دلته مهمه نظریه داده چی هر څوک باید په ټولنه کی د کامیابۍ چانس او فرصت ولري. ددی امر د ممکن کېدلو لپاره باید دا وظیفه دولت په غاړه واخلي چی کولی شي له مالیاتو څخه د مدارسو او تعلیمي او تحصیلاتي مؤسساتو د جوړولو لپاره کار واخلي. لېکن هیح کس نه غواړي چی مالیات ورکړي خو دداسی کسانو شمېر هم کم نه دی چی ددی لپاره مالیه ورکوي څو د پوهنتوني زده کړو کلینیکي مرستو او ټولنیزو رغنیزو چارو له فرصت څخه په مساویانه ډول استفاده وکړی شي.

په غرب کی اکثره خلک د نازیک او آین رند د نظریې پلویان نه دي خو هغوئ دا امکان هم مني چی ډیری خلک اخلاقاً ددولتي بودیجو لپاره له خپلو شتو لاس په سر کېږي هغه شته چی ددوئ قانوني ملکیت دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه وييلی شو چې دولت په خاصو او معيينو حالاتو کې حق لري چې د عمومي لويو مصالحو په خاطر ځينې اشخاص د هغوئ له آمدن نه محروم کړي.

قانون او ارزښتونه

ځينې مساوات طلبان د خپلو ارمانونو د دفاع لپاره د حکومت او قانون استناد کوي، خو قوانين بايد اجتماعي وي او د مشخصو اشخاصو او محوطې لپاره نه وي، او که داسې وي هغه اصلاً قانون نشي بلل کيداې.

چېرته چې د يوې اجماع په صورت کې له قانون نه برخمن کيدل موجود وي او په پراخه توګه له هغې حمايت وشي نو فکر وکړئ چې د مساوات لپاره مو يو مناسب فرصت تر لاسه کړې دی. لېکن مساوات طلبان له قانون نه د يو لوړ شي په لټه کې دي چې د خپل هدف دفاع پرې وکړي، هغوئ غواړي چې له سياسي، اقتصادي او احتمالاً اجتماعي برابرئ نه هم دفاع وکړي. اکثره وختونه قانون د ټولو هغو خلکو لپاره يو قسم تطبيقيږي چې قانون تر پښو لاندې کوي خو بيرته د قانون په باب دا احتمال وي چې د ټولنې د ځينې ګروپونو په وړاندې په تبعيض او نابرابرئ قايل دی. د جنوبي افريقا د عبور او مرور قانون همداسې وو، له هغوئ سره چې د عبور او مرور له قانون نه تخلف کوي يو شان برخورد کېده خو سپين پوستي له هماغه اول وخته د قانون په عملي کولو مجبور نه ول.

بښکه د انسانيت ارمان دادی چې د ټولنې تر منځ مهرباني، عاطفه او متقابل احترام موجود وي په دې توګه بايد ټول انسانان د ټولنې هرقشر ته که هغه لوړ وي او که ټيټ په عزت او احترام قايل وي بې له دې چې فرق پکې وشي. بلخوا که څه هم دا عمل ممکن دی خو په عملي ډګر کې ډير کم تطبيقيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حد اقل دولت

آین رند، نازیک او نور ښي لاسي ازادي غوښتونکي استدلال کوي چې د دولت بهترین قسم حداقل دولت دی. حداقل دولت یعنی هغه چې د خپل فعالیت حوزه په ځینی زمینو پوری محدودوي، دغه حوزی د بهرنۍ حملې په مقابل کی دفاع او دنظم او قانون د ساتنې په شمول ساحاتو ته وېیل کیږي. د نازیک په باور د دولت حنجره د ملت لخوا د قانون د عملي کولو په خاطر د ځینې ازادیو قربانولو ته وایي، موږ په قانون کی دقتل خلاف نکات ځایوو ځکه هیڅوک باید د خپل همسایه د وژلو حق ونلري، دا په یو ډول محدودیت دی خو داسی محدودیت نه دی چی زموږ د ځورېدلو سبب شي هغه محدودیت چی موږ یې منلو ته تیاریږو هغه محدودیتونه دي چی موږ یې عملي کول اړین بولو.

په حقیقت کی ځینې مساوات طلبان او د مساوات طلبۍ ضد اشخاص په همدی ټکي سره وران دي چی د دولت د مسؤلیت او ثدرت ساحې دی وټاکل شي یعنی دا ټکی دی روښانه شي چی دولت تر کومه حده قدرت باید ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزادي

په سیاسي او اجتماعي برخه کی آزادي د یو انسان د حقوقو بنسټ دی.

- ✓ له سانسور څخه آزادي: یعنی د لیکلو او ویلو آزادي هماغه څه چی کټ مټ انسان یې غواړي.
- ✓ له مذهبي تحمیل څخه آزادي: یعنی د لمانځلولپاره آزادي چی د یو فرد حق دی او همدا راز د نه لمانځلو لپاره د انسان خپلواکي.

سیاسي آزادي

ټولی ازادئ سیاسي نه دي، له ویری نه آزادي یعنی د روزولټ نظریه په پام کی ونیسئ: روزولټ د هغې ویری خبره کوله چی مستبد دولتونه یې د رامنځته کولو باعث وي. لېکن خلک نوری ویری هم لري، خلک غواړي د مرضونو له وېری د ذهني او رواني اختلالاتو له وېری او د یوازیتوب له وېری نجات ومومي.

خو زموږ بحث دلته د سیاسي آزادئ په وضاحت څرخي چی د افرادو او دولت مربوط کیږي. سیاسي آزادي په خپل ځان کی یو ډیر پراخ بحث دی لهذا موږ په دری اصلي پوښتنو سره دا موضوع غزوو.

I. اوله پوښتنه داده چی څو قسمه سیاسي آزادئ وجود لري ؟
II. آیا د سیاسي آزادئ مختلف اقسام له یو بل سره رابطه لري ؟ په بل عبارت که چېرته یوه ټولنه یو ډول آزادي لري آیا دغه آزادي نوری آزادئ هم تضمینولی شي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

III. دریمه پوښتنه داده چې کوم ډول آزادي مهمه ده ؟

څلور ډوله سیاسي آزادۍ وجود لري:

- ملي آزادي یا استقلال د استعمار په مقابل کې
- د مشروطه حکومت په مقابل کې آزادي یعنی د استبداد په مقابل کې جګړه
- فردي آزادي
- او اقتصادي آزادي

استقلال یا د استعمار په ضد جګړه

آزادي د مدني حقوقو د تر لاسه کولو، د دېموکراسۍ د رامنځته کولو او له مشروطه حکومت څخه د خلاصون په مانا نه ده، بلکې تر ډېره د استقلال په مانا ده یعنی د بهرنیو اربابانو له سلطې څخه خلاصون.

ولی حکومتونه له بهرنیو حاکمانو وېره لري ؟- شاید په دی وجه چې استعماري استبداد تر بومي او وحشي استبداد بدتره وي. په دی بنیاد بېشکه مستبد حکومتونه له خپل رعیت نه بده اقتصادي استفاده کوي خو دا ډېره واضحه ده چې استعماري حکومتونه د مستبدو پاچاهانو او حاکمانو په نسبت له خپلو رعایاوو ډېره بده استفاده کوي، او اقتصادي استفاده تر ډېره د یو ملک په مستعمره کېدلو تمامېږي.

استعماري حکومتونه د دین کلتور او ژبې له نظره د محلي استبدادي حکومتونو په نسبت ډېر بدتر وي. اکثره وخت استعمار کلتوري دیني او ژبنۍ ویرانۍ له ځان سره لري. د استعمار بدترین جنایات شکنجه او قتل عام ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لېکن په مختلفو وختونو کې په دغه خاورینه ځمکه مختلفو ظالمانو وجود درلود چې په خپل رعیت یې تر بل هر خارجي استعمار زیات ظلم او ستم کړی دی لکه کالیګولا او پول پوت هغه پاچاهان وو چې په خپلو خلکو یې هغه بلاوې نازلی کړې چې هیڅ استعمارګر یې شاید په خپل استعمار لاندی خلکو رانه ولي.

د مشروطه حکومت په چوکاټ کې سیاسي آزادي

د آزادۍ لټون غالباً د قلم او بیان جګړه او کله کله د تورو جنګ چې د دیکتاتورانو او مطلقه پادشاهانو په خلاف وي. کله چې د حاکمیت لاندی کسان د یوی نمایندګۍ شکل جوړول وغواړي د دیکتاتورانو او پاچاهانو قدرت محدودېږي. په دی بنیاد که هر څه مساوي وي د خلکو د نمایندګۍ زیاتوالی به د حاکمانو د قدرت په کمېدلو تمام شي. یو دلیل همدا دی چې سیاسي نماینده – ګۍ د آزادۍ په مانا دي.

هر حکومت د خپلو خلکو لپاره سخت یا ضعیف محدودیتونه رامنځته کوي خو د مساوات په صورت کی خلک له دغه محدودیت نه ازادېږي. هغه خلک چې له خپله منځه د حکومت لپاره نمایندګان ټاکي د ځان لپاره د لا ډېری ازادۍ غوښتونکي وي.

خو آیا پارلمانی حکومت کافي دی ؟- نه ! ځکه پارلماني حکومت یوازی په همغه خلکو تکیه دی چې د پارلمان په چوکۍ یی تکیه وهلي وي.

آیا شاهي حکومت کافي دی ؟- نه ! لومړی باید دا وپوښتل شي چې آیا مشروطه حکومت د ټولو خلکو د نظر او تایي وړ دی او که یوازی د یو څو کسانو.

د سیاسي احزابو شتون روا دی خو آیا د رای ګیری نظام واقعاً عادلانه دی. په سترو ټولنو کی دا ناممکنه ده چې مستقیماً دیموکراسي پلی شي او یا هر کس دی هری سیاسي موضوع په اړه د یوی رایې ورکولو حق ولري، دلته یوازی ممکن کار منظم انتخابات دي چې پکی هر بالغ شخص

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازی د یوی رایې حق لري او پکې هیڅ سیاسي حزب غیرقانوني نه وي او کاملاً سیاسي آزادي ولري، او انتخاباتي نظام دروغجن او د خلکو د غلطولو د وسیلې په توګه ونه کارېږي.

آیا یوه آزادي د ټولنی نوری آزادۍ هم تضمینولی شي ؟-

متأسفانه چې دی سوال ته ځواب منفي دی ځکه د یوی آزادۍ لپاره جګړه د ټولو آزادیو د ترلاسه کولو په مانا نه ده، تاریخ ثابته کړی چې د استقلال لپاره کامیابه جګړه هر ډول حکومت په ځان پسی لرلی شي که چېرته د یو ملک په تقدیر کی دیموکراتیک نظام لیکل شوی وو دا به د هغوئ لویه نېکمرغي وي. بېشکه ملي استقلال د سیاسي آزادئ او په خپل سرنوشت د حاکمیت د ټاکلو لپاره ضروري شرط دی خو کافي شرط یې نشو بللی.

د مشروطه حکومت په قالب کی سیاسي آزادي یوه بله نظریه ده. ددی ډول آزادۍ مدافعان لکه د متحده آیالاتو بنیادګزار چې قصداً یې ټول رعایتونه په خپل جنس او نژاد پوری محدود کړي وو. په دی بنیاد حتی به پرمختللو دیموکراتیکو هېوادونو کی هم د مملوکیت خدمات ټولو هېوادوالو ته په مساوي توګه نه دي وړاندی شوي. د نړۍ تر ټولو مشهور دیموکراتیک هېواد هم تر ۹۰ کلونو پوری له خپلو خلکو ظلم لغوه نکړی شو او د خپل تاسیس تر سلو کلونو یې هم ښځو ته د رایې ورکولو حق ورنکړ. د متحده ایالاتو په جنوبي ایالاتو کی د تور پوستو رایه ورکوونکو پراخ ترور، د تشدد او بدچلند اعمال، د ښځینه فعالانو بندي کول او اجباري واده کول ددی قدرت بېلګی دي چې حتی په لویو ولسواکو هېوادونو کی وجود لري. تر ډېره په اکثریت ولسواکو ټولنو کی هم فردي آزادي لکه د بیان آزادي نشي تضمینېدلای.

آیا مشروطه حکومت د آین رند او نازک مطلوب اقتصادي آزادۍ تضمینولای شي ؟- بلکل نه !

بعضی هغه دولتونه چې کامل پارلماني او یا مشروطه دي خپل اقتصاد د سوسیالیزم او سرمایه دارئ په ترکیب مخکی وړي. هغه هېوادونه چې اقتصادي آزادي لري غالباً له نورو آزادیو هم برخمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي. په عين حال کی اقتصادي آزادي سياسي آزادي هم چی مطلب مو مشروطه حکومت دی نه تضمينوي پاتی خو لا د بيان او مذهب آزادي.

رند او نازيک د خپلو نظرياتو د تحقيق لپاره يوازی متحده ايالاتو ته پنا وړي حال دا چی د نوری نړئ په هېوادونو کی وضعيت متفاوت دی او يوازی د متحده ايالاتو د وضعيت مطابق پاليسي د نورو هېوادونو نظام نشي رهبري کولی، هغوئ بايد پوه شي چی د نوری نړۍ هېوادونه سرمايه-داري او ديموکراتيک نه دي.

د اسلام تر حاکميت لاندی ممالکو کی سرمايه داري ممکنه ده که څه هم په ډيرو اسلامي هېوادونو کی په مکمله توگه مذهبي آزادي نشته او د همدغه محدوديتونو په وجه په ډيرو اسلامي هيوادونو کی نه مشروطه مترقي او پرمختللي نظامونه شته او نه کافي امن او نظم.

نو له دی سره دی نتيجی ته رسيږو چی د ازادۍ مختلف اقسام نشي کولی د يوبل حقوق تضمين کړي بلخصوص فردي آزادي.

فردي آزادي او طبيعي حقوق

جان لاک په خپله دوهمه رساله کی د مدني حکومت په طبيعي حقوقو خبره کوي. هغه وايي چی دری طبيعي حقوق وجود لري: د ژوند حق، د آزادۍ حق او د رايې حق.

خو توماس جيفرسن د طبيعي حقوقو د دريم قسم يعنی د درايئ د حق په ځای د نېکمرغۍ لټون ليکي. د لاک دوه رسالو او د امريکې د استقلال اعلاميې په امريکايي فيلسوفانو ژور تاثير کړی دی او د هغوئ ډيری باوري دي چی اخلاق د حقوقو اساسي پايه ده.

که څه هم چی د طبيعي حقوقو نظريې په سياسي او اخلاقي مفکورو کلک تاثير لرلی دی خو بايد ومنل شي چی د ضعف نکات هم لري. يو عيب يی دادی چی دغه نظر نسبتاً مبهم دی يعنی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه وجه يو حق کولی شو طبيعي وبولو ؟- بل دا چې دا ادعا چې وايي انسان دغه طبيعي حقوق لري نه موږ ته راښيي چې کوم شيان په دغه حقوقو کې داخل دي او نه يې هم د دفاع او تحفظ لپاره لارې چارې راته وايي.

که چېرته د آزادۍ حق د انسان طبيعي حق دی نو آيا هغه جنايتکاران چې محکوم دي هم د آزادۍ طبيعي حق لري ؟- که هو نو آيا ددوئ د طبيعي حق د استقرار لپاره ولته عمومي عفوه وشي که څنګه؟

فردي آزادي او مدني حقوق

فردي آزادي له هغې آزادۍ څخه عبارت ده چې د بل چا له مداخلې خالي وي بلخصوص په شخصي ژوند کې د حکومت د ناروا مداخلې پرته. دا په دې مانا ده چې د شخصي ژوند ځينې حدودات بايد د هيچا ترکنترول لاندې نه وي. دا چې دا قلمرو کوم دی په خپله د آزادئ له اصولو کولی شو استنباط وکړو. عموماً باور دادی چې د شخصي آزادۍ حصې د شخص د بيان آزادي او د قلم آزادي ده. د مذهب آزادي د اطلاع رسونې آزادي او واده کولو يا نه کولو آزادي عبارت دي د شخص له فردي آزادۍ او د فکر او عقل له حيات څخه.

د همدې نظريې پلويان وايي چې د دغه ازاديو د حصول لپاره د قانون حمايت ته اړتيا ده او بايد اقليتونو ته هم دغه حق ورکړل شي. ډير نور غربي فيلسوفان له مختلفو لارو د فردي ازادۍ د حمايت غږ پورته کوي. د نمونې په خاطر بنيامين کنسټنټ باور درلود چې مذهبي آزادي د مالکيت آزادي او د عقيدې آزادي د يوې پرمختللې ټولنې بنيادي ضرورتونه دي. ځينې نور د بيان او خپرونو په آزادۍ ټينګار کوي. هغوئ چې له فردي آزادۍ دفاع کوي ډېر زيات دي خو بايد له جان ملټ، ټام پين، ماري ويسټن کرافټ، توماس جيفرسن او جي ايس ميل روزولټ څخه يادونه وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پایلی په توګه وییلی شو چی د یوی ټولنی وضعیت د هغه ټولنی آزادي راته تشخیصوي. ښکاره ده چی د بیان او فکر آزادي نه وي موږ حتی د سوال کولو لپاره هم خوله نشو خلاصولی پاتی خو لا د ټولنی د نورو ضرورتونو د رفع کولو هوډ او اقدام.

- پای -

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library